

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

N. K. Μουτσοπούλου, 'Η ἀρχιτεκτονική τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας. Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς βιβλιοκρισίας τοῦ Δ. Πάλλα.

Εἰς τὸ προηγούμενον τεῦχος τῆς «Θεολογίας» ἐδημοσιεύθη εἰς σελ. 478-486 βιβλιοκρισία τοῦ Δ. Πάλλα περὶ τοῦ ἔργου τοῦ N. Μουτσοπούλου «'Η ἀρχιτεκτονική τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας» ἢ ὅποια περιέχει κρίσεις ἀδικούσας τὴν ἀξιόλογον αὐτὴν μελέτην τοῦ νέου καὶ εὐέλπιδος ἐπιστήμονος.

Καὶ πρῶτον ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἡ διάρθρωσις τῆς ὕλης κατὰ ἀρχιτεκτονικοὺς τύπους φέρει διάσπασιν καὶ ὅτι θὰ ἦτο προτιμωτέρα ἢ κατὰ γεωγραφικὰς περιφερείας, δὲν εἶναι ὀρθός· τοῦναντίον ἡ συγκέντρωσις ὁμοίου τύπου ναῶν — ἐφόσον μάλιστα πρόκειται περὶ μελέτης τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν μνημείων — παρουσιάζει περισσότερα πλεονεκτήματα ἐνότητος, καθιστώσα εὐκολωτέραν τὴν ἐποπτείαν τῶν διαφορῶν καὶ τῆς χρονικῆς ἐξελέξεως ἐκάστου τύπου καὶ δυνατὴν τὴν κατανομὴν τῶν συμπερασμάτων καὶ γενικῶν παρατηρήσεων εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν, ὅπως κάμει ὁ συγγραφεύς. Λαμβανομένης ἐξ ἄλλου ὑπ' ὄψιν τῆς πτωχείας τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς ἀπλότητος τῶν μορφῶν τῶν κατὰ τὸ πλεῖστον μεταγενεστέρων μνημείων τῆς Γορτυνίας, ἡ ἀπαίτησις διὰ «περισσότεραν καὶ οὐσιαστικωτέραν ἱστορίαν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μορφῶν» δὲν ἔχει τὴν θέσιν της.

Ἡ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἀναγωγὴ τῶν ὀκταγωνικοῦ τύπου ναῶν εἰς βυζαντινὰ πρότυπα οὐδόπως εἶναι «ἐκτὸς θέματος» διότι ἡ συγγένεια πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς ναοὺς, ἰδίως τῆς Χίου, εἶναι προφανής, σφάλλεται δὲ μᾶλλον ὁ Πάλλας ἀναζητῶν τὰ ἄμεσα πρότυπα εἰς τὰ τουρκικὰ τζαμιά, τὰ ὅποια, ὡς γνωστόν, παρουσιάζουν, ὡς χαρακτηριστικὴν διαφορὰν, τὴν τετράγωνον κάτοψιν καὶ ὁμοιομορφίαν κατασκευῆς ἀπὸ τὰ τέσσερα μέρη.

Τὴν ἀξιόλογον συμβολὴν τοῦ Μουτσοπούλου τὴν ἀφορῶσαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου τῶν σταυροειδῶν βυζαντινῶν ναῶν κατὰ περιόδους, ἐπὶ τῇ βάσει γεωμετρικῶν ἀρμονικῶν ἀναλογιῶν καὶ χαραξέων, τὰς ὁποίας πρῶτος διετύπωσε καὶ ἐφήρμοσεν εἰς εἰκοσάδα ναῶν, ἐπιζητεῖ ὁ Πάλλας νὰ ὑποβιβάσῃ, διατεινόμενος ὅτι δὲν εἶναι νέον τι, καὶ ἀναφέρει πρὸς ἀπόδειξιν σειρὰν μελετῶν. Πλὴν ὅμως εἰς τὰς μελέτας αὐτὰς γίνονται παρατηρήσεις ἄσχετοι πρὸς τὰς ἀρμονικὰς χαραξέεις ὁ συγγο. ὡς: γεωμετρικαὶ κατασκευαί, συγκρίσεις μεγεθῶν, αἰσθητικαὶ ἀναλογίαι κλπ., ἢ δὲ μελέτη τοῦ Raschenov περιορίζεται εἰς τὴν μόνην διαπίστωσιν ὅτι εἰς τοὺς

βυζαντινοὺς Ναοὺς τῆς Βουλγαρίας δὲν ὑπάρχουν ἁρμονικαὶ ἀναλογίαι. Ἐπίσης εἰς οὐδεμίαν τῶν ἀνωτέρω μελετῶν συσχετίζονται αἱ ἀναλογίαι πρὸς χρονολογικὴν ἐξέλιξιν ὡς διατείνεται ὁ Πάλλας.

Αἱ γεωμετρικαὶ ἀναλογίαι τῆς θεωρίας τοῦ Μ. παρατηροῦνται εἰς τοὺς σταυροειδοὺς τύπον ναοὺς ἀνεξαρτήτως παραλλαγῆς (δικιόνιοι, τετρακιόνιοι, σύνθετοι) ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ παρατιθεμένου εἰς σ. 108 πίνακος. Παρὰ ταῦτα ὁ Π. γνωματεύων αὐθαιρέτως ὅτι αἱ ἀναλογίαι «πρέπει νὰ ἰσχύουν διὰ τοὺς ναοὺς τῆς αὐτῆς παραλλαγῆς» κακίξει τὸν συγγραφεὴν ὅτι συνάγει ἀναλογίας ἐκ μνημείων τυπολογικῶς ἀσυγκρίτων.

Ἐκ παραδρομῆς, ἦτοι ἐκ λανθασμένης διατυπώσεως τοῦ μεγέθους τῆς διαμέτρου τοῦ τρούλλου ἐν σχέσει πρὸς τὸ πλάτος τοῦ ναοῦ τοῦ Φιλοσόφου καὶ τῆς λανθασμένης συγκρίσεως μετὰ τοῦ ναοῦ τῆς Ὁμορφοκκλησῆς σπεύδει ὁ Π. νὰ καταδικάσῃ ὡς «σημαντικῶς αὐθαίρετα» ὅλα τὰ συμπεράσματα τοῦ συγγραφέως, ἐνῶ ἐπὶ 17 ναῶν οἱ 11 συμφωνοῦν πρὸς τὴν θεωρίαν αὐτοῦ, ποσοστὸν ἀξιοπρόσεκτον, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ γραφικοῦ χαρακτήρος τῆς βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν αἱ ἀποκλίσεις εἶναι συνήθεις, ὡς ἄλλωστε καλῶς ἐκθέτει ὁ Μ. εἰς σελ. 109.

Περαιτέρω κατηγορεῖται ὁ συγγραφεὴν διότι θεωρεῖ τὴν μονὴν τοῦ Φιλοσόφου ἀσφαλῶς χρονολογημένην εἰς τὸν 10ον αἰ. ἀκολουθῶν ὅλους τοὺς μέχρι τοῦδε ἀσοληθέντας πρὸς τὸ θέμα καὶ οὐχὶ τὸν ἄγγλον Megaw, ὁ ὁποῖος ἐξέφρασεν ἀμφιβολίας κλίνων ὑπὲρ τοῦ 12ου αἰ. (σημειωτέον ὅτι τὸν ἀναφέρει καὶ τὸν ἀντικρούει) καὶ ζητεῖ ὁ Π. λεπτολόγον ἀνάλυσιν καὶ σύγκρισιν, χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι οὐδὲν ἄλλο μνημεῖον τοῦ 10.ου αἰ. σφῆται εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ γίνῃ ἐμπεριστατωμένη σύγκρισις καὶ διάκρισις ἂ τὸ τὰς μορφὰς τοῦ 12ου αἰῶνος.

Τὰς παραδόξους ἀπόψεις του περὶ Σλαύων καὶ Ἀλβινῶν, αἱ ὁποῖαι ἔρχονται εἰς ἀντίθεσιν μὲ ὅλα τὰ μέχρι τοῦδε παραδεδεγμένα, θὰ ἠδύνατο ὁ Π. νὰ ἐκθέσῃ εἰς ἰδίαν μελέτην καὶ ὄχι νὰ ἐπιβαρύνῃ τὴν κρίσιν τοῦ βιβλίου.

Τέλος πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι διὰ μιᾶς φράσεως «τέλος προστίθενται ἱστορικὸν χαρακτήρος παρατηρήσεις περὶ τῶν μονῶν καὶ τῶν ἀσκητηρίων τῆς περιοχῆς» παρατρέχει ὁ Π. τὴν σημαντικωτάτην συμβολὴν τοῦ τελευταίου κεφαλαίου τοῦ βιβλίου τοῦ Μουτσοπούλου ἐξ 60 σελ., ὅπου περιγράφονται λεπτομερῶς τὰ μοναστηριακὰ κτίρια καὶ αἱ πολυπληθεῖς εἰς σπηλαιώδεις βράχους σκῆται καὶ ομάδες ἀσκητηρίων, τῶν ὁποίων παρατίθενται ἀκριβῆ σχεδιαγράμματα, τομαὶ καὶ ἀπόψεις καὶ ἀναφέρονται αἱ σφζόμενα εἰς αὐτὰ ἐπιγραφαὶ καὶ τοιχογραφαίαι.

Arthur Weiser, Einleitung in das Alte Testament, 4e neubearbeitete und vermehrte Auflage. Göttingen. Vandenhoeck und Ruprecht. 1957. Σελ. 390.

Τὸ μετὰ χειρᾶς ἔργον εἶναι ἡ τετάρτη, ἐντὸς 18 ἐτῶν, (παρὰ πάσας τὰς δυσχερείας, εἰς ἃς ἐν τῷ μεταξύ εὐρέθη ἡ γερμανικὴ ἐπιστήμη) καὶ δὴ ἐπηυξημένη καὶ βελτιωμένη ἔκδοσις τῆς σπουδαίας «Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Π. Διαθήκην» τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Τυβίγγης γνωστοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἑρμηνείας τῆς Π. Διαθήκης κ. Α. Weiser. Τὸ βιβλίον ἀποτελεῖται ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τεσσάρων τμημάτων. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ὁ λόγος εἶναι περὶ τοῦ ὀνόματος, τοῦ ἔργου, τῆς ἱστορίας τῆς γραμματείας καὶ τῆς διαιρέσεως τῆς ἐπιστήμης (σ. 11 - 16). Καὶ ὁ κ. Weiser βλέπει τὸ ἔργον τῆς «Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Π. Διαθήκην» εἰς τὸν συνδυασμὸν ἀναλύσεως καὶ συνθέσεως, χωρὶς τὸ παράπαν νὰ παραβλέπεται ἡ θρησκευτικὴ χρῆσις τῆς Π. Διαθήκης, ὡς θεμελίον τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χριστιανικῆς πίστεως καὶ ὡς μνημεῖον καὶ μάρτυρος τῆς θείας ἀποκαλύψεως, ὡς καὶ ὁ συναφῆς πρὸς ταῦτα θεολογικὸς χαρακτὴρ τῆς ἐπιστήμης ταύτης.

Ἐν τῷ Α' τμήματι, κατόπιν ἐξετάσεως τῶν ἱστορικῶν καὶ φιλολογικῶν βάσεων καὶ τῆς προφιλολογικῆς ἐξελίξεως τῆς Π. Διαθήκης (σ. 17 - 62), ἐρευνᾶται ἡ γένεσις τῶν ἐπὶ μέρους βιβλίων αὐτῆς (σ. 63 - 265). Ἐν τῷ Β' τμήματι (σ. 266 - 279) ὁ λόγος περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Κανόνος ἐν τε τῇ Ἰουδαϊκῇ Συναγωγῇ καὶ τῇ χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἐν τῷ Γ' τμήματι (σ. 280 - 309) ἐκτίθεται ἡ ἱστορία τοῦ κειμένου τῆς Π. Διαθήκης (ἑβραϊκὸν κείμενον καὶ μεταφράσεις). Ἐν δὲ τῷ Δ' τμήματι ἐξετάζονται τὰ Ἀπόκρυφα (δηλ. τὰ καθ' ἡμᾶς Δευτεροκανονικὰ ἢ Ἀναγινωσκόμενα) καὶ τὰ Ψευδεπίγραφα (σ. 310 - 358) καὶ ἀκολούθως εἰς τέσσαρας §§ ὁ λόγος εἶναι περὶ τῶν χειρογράφων εὐρημάτων τῆς ἐρήμου τῆς Ἰουδαίας, ὡς καὶ περὶ τῆς αἰρέσεως τοῦ Κουμράν, ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τῆς ὁποίας ὑποτίθεται ὅτι προέρχονται τὰ περισπούδαστα εὐρήματα ταῦτα (σ. 359 - 381). Ἐπονται πίνακες τῶν χρησιμοποιουμένων ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ βιβλικῶν χωρίων καὶ συντηήσεων (σ. 382 - 388).

Ἡ παροῦσα ἔκδοσις ἀποτελεῖ νέαν ἐπεξεργασίαν τῆς ἐν ἔτει 1948 γενομένης δευτέρας, ἐκδοθείσης ἀμεταβλήτου τῷ 1951, τοῦ συγγραφέως λαβόντος πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ πορίσματα τῶν ἐν τῷ μεταξύ γενομένων ἐντατικῶν ἐρευνῶν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς Π. Διαθήκης καὶ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ αὐτῆς πλαισίου, ὡς καὶ τὰ προκύψαντα νέα προβλήματα, οὕτως ὥστε ἡ παρεχομένη εἰκὼν τῶν πραγμάτων νὰ ἐμφανίζηται εἰς τινὰ σημεῖα διάφορος τῆς ἐν ταῖς προηγουμέναις ἐκδόσεσιν. Ἰδιαιτέρας σπουδαιότητος διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς γραφῆς, τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου καὶ τῆς γραμματείας τῆς τε Π. καὶ τῆς Κ. Διαθήκης καὶ τοῦ πρωτογόνου χριστιανισμοῦ εἶναι τὸ τελευταῖον ὑπότιμμα τοῦ Δ' τμήματος, ἐνθα, ὡς εἴπομεν, ἐξετάζονται ἐν πνεύματι ἀρκούντως νηφαλίῳ τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας ἀρχαιολογικὰ εὐρή-

ματα καὶ κατακρίνονται τὰ μεθοδικὰ σφάλματα καὶ αἱ πρόωροι καὶ παρακεκινδυνευμένα συσχετίσεις προσώπων καὶ πραγμάτων τῶν εὐρημάτων τούτων καὶ τῆς Κ. Διαθήκης, παραβλεπομένης μάλιστα τῆς ἀποφασιστικῆς ὑπεροχῆς τῆς προσωπικότητος τοῦ Ἰ. Χριστοῦ. Καθ' ὅλου εἰπεῖν, ἡ ὅλη γραμμὴ τοῦ συγγραφέως εἶναι ὁ κατὰ τὸ δυνατόν συμβιβασμὸς τῶν πολλὰκις ἐσπευσμένων καὶ παρατόλμων πορισμάτων τῆς ἐρεύνης μετὰ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς Π. Διαθήκης, ὡς μνημείου τῆς θείας ἀποκαλύψεως καὶ ὡς βάσεως τῆς χριστιανικῆς πίστεως, Καίτοι δὲ διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς μορφολογικῆς μεθόδου τοῦ Gunkel, οὐχ ἦττον ὅμως ἀναγνωρίζει τὰς ὑπερβολὰς τοῦ ἐπιφανοῦς τούτου ἐρευνητοῦ τῆς γραμματείας τῆς Π. Διαθήκης, δι' ὧν πολλὰκις ἠδικήθη καὶ ἡ ἱστορία τῆς γενέσεως καὶ ὁ φιλολογικὸς χαρακτῆρ αὐτῆς. Ὁ συγγραφεὺς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν σκανδιναυῶν ἐρευνητῶν τῆς Π. Δ. (Mowinckel, Engnell, Pedersen κ.λ.π.) ἀπονέμει ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα εἰς τὴν κατανόησιν τῆς Π. Διαθήκης ἐν τῇ σχέσει αὐτῆς πρὸς τὴν Ἰσραηλιτικὴν λατρείαν τοῦ Ἰαβέ. Ἰδιαιτέρως σημειοῦμεν τὴν ἐνημερότητα καὶ τὸν σεβασμὸν τοῦ συγγραφέως πρὸς τὴν ὁμαιοκαθολικὴν ἐξηγητικὴν εἰς τὴν Π. Δ. γραμματείαν.

Καίτοι τὸ ἔργον τοῦτο προορίζεται διὰ φοιτητὰς καὶ κληρικούς, ὡς λέγει ὁ συγγραφεὺς, καὶ ὡς τοιοῦτο βοήθημα εἶχε μεγίστην ἐπιτυχίαν διὰ τὸν συνδυασμὸν μεθοδικότητος καὶ σαφηνείας ἐν τῇ ἐκθέσει καὶ ἐνημερότητος καὶ ἐμβριθείας [ἐπιστημονικῆς ἐν τῇ ἐπεξεργασίᾳ τῶν ἐπὶ μέρους θεμάτων, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἐκδόσεων αὐτοῦ, οὐχ ἦττον ὅμως ἀποτελεῖ τοῦτο ἀξιόλογον ὁδηγὸν καὶ διὰ τοὺς εἰδικοὺς ἐρευνητὰς τῆς Π. Διαθήκης, μὴ ἐξαιρουμένων μηδὲ τῶν ὀρθοδόξων, παρὰ τὰς ἀνὰ πᾶν βῆμα ἐπιφυλάξεις, αἷς δύνανται καὶ ἀπὸ καθαρῶς ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως νὰ ἔχωσιν οὗτοι.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Gerhard von Rad, Theologie des Alten Testaments, Band I. Die Theologie der geschichtlichen Überlieferungen Israels. Ch. Kaiser Verlag, München, 1957. Σελ. 472.

Ἡ Θεολογία τῆς Π. Διαθήκης εἶναι ἐκ τῶν νεωτέρων θεολογικῶν ἐπιστημῶν, χρονολογουμένη ἀπὸ 170 ἐτῶν, ὅτε ἐξεδόθη τὸ προγραμματικὸν ἔργον τοῦ J. G abler, *De justo discrimine theologiae biblicae* κλπ. (1787) καὶ εἶναι, ὡς καὶ ἐν γένει ἡ Βιβλικὴ Θεολογία, προτεσταντικῆς προελεύσεως, καλλιεργουμένη, κατὰ τὰ τελευταῖα μάλιστα ἔτη, ἐντατικῶς κατὰ πρῶτον μὲν λόγον ὑπὸ διαμαρτυρουμένων ἐξηγητῶν, ἔπειτα δέ, μετὰ τινος βραδυπορείας, καὶ ὑπὸ ὁμαιοκαθολικῶν. Ὡς δὲ παρατηρεῖ ὁ ἐπιφανὴς παλαιοδιαθηκολόγος τοῦ πανεπιστημίου τῆς Χαϊδεβέργης καὶ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος σπουδαίου Α' τόμου «Θεολογίας τῆς Π. Δ.» ἐν τῷ προλόγῳ αὐτοῦ,

εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι μέχρι σήμερον δὲν ἐπετείχθη συμφωνία περὶ τοῦ κυρίου ἀντικειμένου τῆς ἐπιστήμης ταύτης, χαρακτηρίζει δὲ τὴν σημερινὴν κατάστασιν ἐν τῇ προτεσταντικῇ ἐπιστήμῃ ἢ καταπληκτικῇ προσέγγις καὶ αὐτὸ τοῦτο διασταύρωσις Εἰσαγωγῆς καὶ Θεολογίας τῆς Π. Διαθήκης. Μέχρι πρό τινος ἡ ἐπιστήμη αὕτη εἶτε ἠσχολεῖτο περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἰσραηλιτικῆς θρησκείας εἶτε ἀνεπτύσσετο κατὰ τὰς θεμελιώδεις βιβλικὰς διδασκαλίας (θεολογία, ἀνθρωπολογία, σωτηριολογία). Κατὰ τὰ τελευταῖα ὄμως ἔτη, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς μορφολογικῆς καὶ ἱστορικῆς μεθόδου τοῦ Gunkel, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς λατρείοιστορικῆς μεθόδου, καθίσταται αἰσθητῇ ἢ ἀνάγκῃ τῆς τροποποιήσεως τῶν ἔργων ἢ τῶν ἀντικειμένων καὶ τῆς μεθόδου ἐκθέσεως τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιστήμης ταύτης. Τὴν σοβαρωτέραν δὲ ἀπόπειραν τῆς ἀναπροσαρμογῆς τῆς «Θεολογίας τῆς Π. Δ.» πρὸς τὰ πορίσματα τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν αὐτῆς ἀποτελεῖ τὸ παρὸν σπουδαιότατον ἔργον τοῦ κ. von Rad, ὡς ἀφετηρία τῆς ἐκθέσεως τοῦ ὁποίου τίθενται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς λεγομένης Ἑξατεύχου, ὠρισμένα θεμελιώδη ἄρθρα πίστεως τοῦ Ἰσραὴλ συνυφαινόμενα μετὰ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ καὶ ἀποτελοῦντα οἰονεὶ τὸν καταστατικὸν αὐτῆς χάρτην διὰ μέσου τῶν αἰώνων.

Ὁ μετὰ χεῖρας Α' τόμος τοῦ ἔργου σύγκειται ἐκ δύο κυρίων μερῶν, τὸ πρῶτον τῶν ὁποίων, τὸ ἱστορικόν, ἐπιγράφεται «σύνοψις τῆς ἱστορίας τῆς πίστεως τοῦ Ἰαβὲ καὶ τῶν ἱερῶν θεσμῶν τοῦ Ἰσραὴλ» (σελ. 13 - 110), τὸ δὲ δεύτερον, τὸ θεολογικόν, περιέχει «τὴν θεολογίαν τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων τοῦ Ἰσραὴλ» (σ. 111 - 457). Ἐν μὲν τῷ π ρ ὠ τ ω κυρίῳ μέρει ὁ σ. πραγματεύεται περὶ τῶν σπουδαιότερων ἱερῶν θεσμῶν τοῦ παλαιοῦ Ἰσραὴλ καὶ τῶν φάσεων τῆς ἱστορίας τῆς πίστεως αὐτοῦ καὶ δὴ κατ' ἀρχὰς περὶ τῶν ἀπαρχῶν τῆς ἰσραηλ. ἱστορίας (ἐποχὴ πατριαρχῶν, ἔξοδος, γεγονότα Σινᾶ, πορεία διὰ τῆς ἐρήμου), ἔπειτα δὲ περὶ τῆς διὰ τῆς καταλήψεως τῆς γῆς δημιουργηθείσης θρησκευτικῆς καὶ πολιτικῆς κρίσεως καὶ τῆς κατ' αὐτῆς ἀντιδράσεως, περὶ τῶν ἐπανορθωτικῶν προσπαθειῶν, περὶ τῆς μεταιχμαλωσιακῆς λατρευτικῆς ἀνασυγκροτήσεως καὶ περὶ ἱερατικῶν καὶ χαρισματικῶν ἀξιωματῶν ἐν τῷ παλαιῷ Ἰσραὴλ. Ἐν δὲ τῷ δ ε υ τ ε ρ ω κυρίῳ μέρει, ἔνθα ἐκτίθεται ἡ θεολογία τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων τοῦ Ἰσραὴλ, προτάσσονται μεθοδολογικαὶ παρατηρήσεις περὶ τε τοῦ ἀντικειμένου τῆς Θεολογίας τῆς Π. Δ., ὅπερ δὲν εἶναι οὔτε ὁ πνευματικὸς καὶ θρησκευτικὸς κόσμος οὔτε ἡ πίστις τοῦ Ἰσραὴλ τεκμηριουμένη καὶ συστηματοποιουμένη διὰ διαφόρων συλλογισμῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν φιλολογικῶν του μνημείων, ἀλλ' αἱ ἄμεσοι αὐτοῦ ἱστορικαὶ μαρτυρίαι περὶ τοῦ Ἰαβὲ καὶ τῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐνεργειῶν του καὶ περὶ τῆς μεθόδου τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ὕλικου, ὡς καὶ περὶ τῶν παλαιωτάτων ἰσραηλιτικῶν ἐκθέσεων τῆς ἱστορίας. Εἶτα γίνεται διὰ μακρῶν λόγος περὶ τῆς θεολογίας τῆς λεγομένης Ἑξατεύχου (παλαιωτάτη ἱστορία τοῦ κόσμου, ἱστορία τῶν πατριαρχῶν, ἔξοδος ἐκ τῆς Αἰγύπτου

θεία ἀποκάλυψις ἐπὶ τοῦ Σινᾶ, περιπλάνησις ἐν τῇ ἐρήμῳ, Μωϋσῆς, παραχώρησις τῆς γῆς Χαναάν), περὶ τῶν χριστῶν τοῦ Ἰσραὴλ (ἢ μετὰ τοῦ Δαβὶδ διαθήκη, ἢ βασιλεία ἐν τοῖς βασιλικοῖς ψαλμοῖς, Σαούλ, Κριταί, ἢ θεολογία τῆς ἱστορίας κατὰ τὸ Δευτερονόμιον, τὸ ἱστορικὸν ἔργον τῶν Χρονικῶν, τ. ἔ. τῶν Παραλειπομένων) καὶ περὶ τῆς εἰς τὸν Ἰαβὲ ἀπαντήσεως τοῦ Ἰσραὴλ (οἱ ὕμνοι πρὸς τὸν Ἰαβὲ, ἢ δικαιοσύνη τοῦ Ἰαβὲ καὶ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ἡ παραμυθία ἐνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου, τὸ βιβλίον τοῦ Ἰάβ, ἢ πρακτικὴ καὶ ἡ θεολογικὴ σοφία καὶ ἡ σκέψις τοῦ Ἰσραὴλ). Ἐπακολουθοῦσι πίνακες πραγμάτων καὶ τῶν χρησιμοποιουμένων βιβλικῶν χωρίων.

Ἦδη ἐκ τοῦ πίνακος τῶν περιεχομένων τοῦ Α' τόμου τῆς νέας ταύτης «Θεολογίας τῆς Π. Διαθήκης», μεθ' ὧν, ὡς ἐλπίζει ὁ σ., θέλει ἐπακολουθήσει μετ' οὐ πολὺ ὁ Β' τόμος, ἀφιερωμένος εἰς τὴν «θεολογίαν τῶν προφητικῶν παραδόσεων», ἐμφαίνεται ἡ πρωτοτυπία τοῦ ἔργου περὶ τε τὴν ἀντίληψιν τοῦ περιεχομένου τῆς «Θεολογίας τῆς Π. Δ.» καὶ τὴν μέθοδον τῆς ἐκθέσεως καὶ δὴ καὶ περὶ τὴν διάθεσιν τῆς ὕλης, ἥτις, ὡς ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος, ἀναγκάζει αὐτὸν εἰς πολλαπλῆν ἐξέτασιν τῶν αὐτῶν ἀντικειμένων, ὑπὸ νέον ἐκάστοτε φῶς. Ἐν τῇ ἐξέτασει τῶν φιλολογικῶν προβλημάτων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὁ σ. συνδυάζει τὴν μορφολογικὴν, ἢ, ἀκριβέστερον εἰπεῖν, τὴν παραδοσιοῖστορικὴν (Formgeschichtliche) μέθοδον τοῦ Gunkel μετὰ τῆς μορφοιστορικῆς (Traditionsgeschichtliche) καὶ τῆς λατρευοιστορικῆς (Kultgeschichtliche) μεθόδου. Ἡ πρωτοτυπία του ὁμως ἔγκειται κυρίως ἐν τῷ ἐντόνῳ θεολογικῷ καὶ δὴ καὶ σωτηριολογικῷ χαρακτῆρι, ὃν προσδίδει εἰς ἄλλα τε ἔργα του καὶ δὴ εἰς τὸ παρὸν σύγγραμμά του. Ὑπὸ τὴν εἰδολογικὴν ἐπίδρασιν τῆς μορφοιστορικῆς μεθόδου διακρίνων ὁ σ. μεταξὺ μάρτυρος καὶ μαρτυρίας, μεταξὺ ἱστορίας καὶ πίστεως καὶ ἱστορίας τῆς σωτηρίας, μεταξὺ θρησκείας καὶ λόγου τοῦ Θεοῦ, μεταξὺ παραδόσεως καὶ κηρύγματος, προσπαθεῖ νὰ διακριβώσῃ τὸ κήρυγμα (das Kerygma) τῆς Π. Διαθήκης, χωρὶς ὁμως νὰ τὸ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῆς ἱστορίας τῆς πίστεως εἰς τὸν Ἰαβὲ. Ἡ προσπάθεια καὶ τοῦ παρόντος συγγράμματος καὶ ὅλης τῆς ἐργασίας τοῦ ἐπιφανοῦς διαμαρτυρομένου γερμανοῦ παλαιοδιαθηκολόγου εἶναι ὁ κατὰ τὰς ἀντιλήψεις του συμβιβασμὸς τῶν πορισμάτων τῆς νεωτάτης ἐρεῦνης, τῆς ὁποίας φορεὺς καὶ πρωταγωνιστὴς ἐκ τῶν ὀλίγων τυγχάνει, πρὸς τὴν παράδοσιν. Ὅσον δὲ καὶ ἂν ἤθελε τις διαφωνήσῃ πρὸς τε τὰς προϋποθέσεις καὶ κατευθύνσεις τοῦ σοφοῦ συγγραφέως καὶ τοῦ παρόντος ἔργου του, δὲν εἶναι δυνατόν, εἰ μὴ νὰ ἀνομολογήσῃ, ὅτι ἀποτελεῖ τοῦτο μνημεῖον θεολογικοῦ διαφέροντος, ἐνημερότητος, πολυμαθείας, ἑλληνομαθείας καὶ κριτικῆς ὀξυνοίας, ἐν συνδυασμῷ μετ' εὐλαβείας προτεσταντικῆς πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ πρὸ παντὸς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς Ἁγίας Γραφῆς, καὶ νὰ εὐχηθῆ τὴν ταχεῖαν ὀλοκλήρωσιν αὐτοῦ.

H. H. Rowley, *The Dead Sea Scrolls and the New Testament*. London 1957.

Ὡς εἰς πᾶσαν νέαν ἀνακάλυψιν ὁ ἐνθουσιασμός καὶ ὁ ζήλος δημιουργοῦν ἐν πολλοῖς ἐνθουσιαστικὴν φανταστικὴν ἀτμόσφαιραν καὶ ὀδηγοῦν εἰς θεωρίας, αἵτινες κατόπιν διὰ τῆς νηφαλλοῦ ἐπιστημονικῆς ἐργασίας καταδείκνυνται ἐστερημένοι βάσεως, οὕτω συνέβη καὶ μὲ τὰ χειρόγραφα τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης, τὰ ἐσχάτως ἀνευρεθέντα. Μερικοί, δρῶμενοι ἔξ ἐξωτερικῶν τινῶν ὁμοιοτήτων μεταξὺ τῶν χειρογράφων τούτων καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ ἐκ λέξεων καὶ ὄρων τινῶν, ἔφερον εἰς στενὴν συσχέτισιν τὴν Κ. Δ. πρὸς τὰ χειρόγραφα ταῦτα καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Κυρίου ἀπεπειράθησαν νὰ συσχετίσουν πρὸς τὸν «Διδάσκαλον τῆς Δικαιοσύνης» τῶν χειρογράφων τούτων.

Κατὰ τῶν τάσεων τούτων, αἵτινες στεροῦνται ἐπιστημονικοῦ ἐρείσματος, πλεῖστα ἐγράφησαν. Εἰς τὸν κύκλον τούτων τῶν συγγραφεῶν ὑπάγεται καὶ τὸ ἀνωτέρω σημειωθὲν βιβλιάριον τοῦ Καθηγητοῦ κ. Η. Rowley. Ἐν τῷ βιβλιαρίῳ τούτῳ, ὅπερ ἀποτείνεται εἰς εὐρύτερον κοινόν, ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται συντόμως μὲν ἀλλὰ μετ' ἀπολύτου ἀντικειμενικότητος τὴν σχέσιν τῆς Κ. Δ. πρὸς τὰ χειρόγραφα τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης. Ἐν δὲ πρὸς ἐν τὰ ἐπίμαχα στοιχεῖα θίγων ὁ συγγραφεὺς καταδεικνύει ὅτι οὐδεμία σχέσις δύναται νὰ ὑπάρξῃ μεταξὺ τοῦ θανάτου τοῦ Διδασκάλου τῆς Δικαιοσύνης καὶ τοῦ Ἰδρυτοῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ, διότι πλὴν ἄλλων βασικῶν ἀπουσιάζει ἐκ τοῦ θανάτου τῷ πρῶτου ἢ ἔννοια τῆς ἀπολυτρώσεως, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου. Ἀλλὰ καὶ ἐνδείξεις περὶ ἀναστάσεως τοῦ Διδασκάλου τῆς Δικαιοσύνης δὲν ὑπάρχουν ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης. Περαιτέρω τονίζει ὁ συγγραφεὺς ὅτι καὶ αἱ καθάρσεις, περὶ ὧν ὁ λόγος ἐν τοῖς χειρογράφοις τούτοις, διαφέρουν οὐσιωδῶς τοῦ βαπτίσματος τοῦ Ἰωάννου. Ἀλλὰ καὶ τὸ κοινὸν δεῖπνον τῆς Κοινότητος, ἔξ ἧς προέρχονται τὰ χειρόγραφα, διαφέρει οὐσιωδῶς τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου. Διαφορὰ ἀκόμη ὑφίσταται καὶ ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἣν ἡ μὲν Κοινότης ἀποδέχεται ἀποκαθισταμένην διὰ φόνων καὶ ἐπαναστάσεως, ὁ δὲ Χριστιανισμὸς διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰδρυτοῦ αὐτοῦ καὶ διὰ τῆς ἀγάπης. Ἀκόμη καὶ ἡ ἀντίθεσις τοῦ φωτὸς πρὸς τὸ σκότος, τοῦ καλοῦ πρὸς τὸ κακόν, ἢ τόσον ζωηρὰ ἀναφαινομένη ἰδίως εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, δὲν προέρχεται, κατὰ τὸν συγγραφεῖα, ἐκ τῆς ἀντιστοίχου διδασκαλίας τῆς Κοινότητος περὶ «τῶν υἱῶν τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ σκότους» ἀλλ' εἶναι καθαρὰ διδασκαλία τῆς Π. Δ.

Εἰς τοιαῦτα σημεῖα καὶ ἄλλα παρόμοια δὲν ἔγκειται, κατὰ τὸν συγγραφεῖα, ἡ ἀξία καὶ ἡ σημασία τῶν χειρογράφων τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης διὰ τὴν Κ. Δ. Αὕτη ἔγκειται εἰς τοῦτο ὅτι τὰ χειρόγραφα ταῦτα προσθέτουν ἀρκετὰ στοιχεῖα εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν θρησκευτικὴν ζωὴν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τῶν χρόνων μεταξὺ τῶν δύο Διαθηκῶν. Ἐν ἄλλαις λέξεσι πλουτίζουν

καὶ διαφωτίζουν τὸ πλαίσιον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐνεφανίσθη ἡ Κ. Δ. Ὁρθῶς ὁ συγγραφεὺς τονίζει ὅτι τὰ κείμενα ταῦτα οὐδὲν ἔχουν νὰ προσφέρουν εἰς τὰς Χριστιανικὰς ἰδέας καὶ διδασκαλίας.

Εἰ καὶ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Η. Rowley ἔχει λαϊκώτερόν πως χαρακτῆρα, θέτει ὅμως κύρια προβλήματα καὶ τοποθετεῖ ὀρθῶς καὶ δίδει μὲ δξύνοιαν καὶ διαύγειαν λύσιν εἰς αὐτά. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ βιβλίον ἀναγινώσκεται μετὰ μεγάλης προσοχῆς καὶ πολλὰ τὰ ὠφέλη ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ταύτης προκύπτουν.

B. ΒΕΛΛΑΣ

Ἡ Ἁγία Γραφή — Παλαιὰ Διαθήκη, γενικὴ ἐπιστοαία Ἀθ. Χαστούπη, Καθηγητοῦ τοῦ Παν/μίου Θεσσαλονίκης, τόμ. 2, Ἀθήναι 1954-1955.

Εἰς δύο ὀγκώδεις τόμους ὁ ἀγαπητός μου μαθητῆς καὶ φίλτατος συνάδελφος κ. Ἀθ. Χαστούπης ἐξέδωκε ὀλόκληρον τὴν Π. Δ. ἐν μεταφράσει ἀπὸ τοῦ Ἑβραϊκοῦ κειμένου. Ἐκάστου βιβλίου τῆς Π. Δ. προτάσσεται βραχυτάτη εἰσαγωγή καὶ ἐπακολουθεῖ εἰς δύο στήλας τὸ κείμενον τῆς μεταφράσεως τῶν Ὁ' ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ ἀπ' εὐθείας μεταφράσεις τοῦ Ἑβραϊκοῦ κειμένου, κάτωθεν δὲ ἐκάστης σελίδος παρατίθενται τὰ σχετικὰ χωρία τῆς Κ. Δ.

Ἡ ἐργασία αὕτη πληροῖ παρ' ἡμῖν αἰσθητὸν κενόν, διότι μετὰ τὴν κατὰ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος γενομένην μετάφρασιν τῆς Π. Δ., τὴν φερομένην ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀοιδίμου Βάμβα, δὲν ἐγένετο νεωτέρα μετάφρασις ὀλοκλήρου τῆς Π. Δ. εἰς τὴν Νεοελληνικὴν. Ἡ μετάφρασις ἐκείνη τοῦ Βάμβα καὶ γλωσσικῶς ἀφίσταται τοῦ σημερινοῦ ἡμῶν γλωσσικοῦ αἰσθηματος ἀλλὰ καὶ ἐγένετο εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν δὲν εἶχε συντελεσθῆ ἡ μεγάλη κριτικὴ ἐπὶ τοῦ κειμένου ἐργασία, ἣτις ἀδιάκοπος συντελεῖται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μέχρι σήμερον.

Τὸ μεταφραστικὸν ἔργον τοῦ κ. Ἀθ. Χαστούπη, καὶ ἀπλῶς ὡς ἐγχειρημὸς ἀν' θεωρηθῆ, εἶναι ἀξιον πάσης ἐξάσεως καὶ διὰ τὸν ὄγκον τῶν πρὸς μετάφρασιν προκειμένων βιβλίων τῆς Π. Δ. καὶ διὰ τὰ ποικίλα καὶ δυσπέλυτα προβλήματα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν τὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα ἕνεκα διαφόρων λόγων εἰς πολλὰ σημεῖα εἶναι παρεφθαρμένα καὶ χρήζουσιν προηγουμένως κριτικῆς ἐξετάσεως καὶ ἀποκαταστάσεως. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ μεταφραστικὴ ἐργασία ἀποβαίνει ἐργώδης καὶ εἶναι ἔργον εἰδικευμένου πρὸς τοῦτο ἐργάτου.

Ὁ κ. Χαστούπης, γνώστης τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης, ἀνευ τῆς ὁποίας δὲν δύναται νὰ νοηθῆ ἐρευνητῆς τῆς Π. Δ., προβαίνει εἰς τὴν μετάφρασιν μετὰ πάσης προσοχῆς καὶ διορθοῖ τὰ παρεφθαρμένα σημεῖα, καίτοι δὲν τὰ σημειώνει. Πᾶς ὅμως ἀντιπαραβάλλον τὴν μετάφρασιν πρὸς τὸ πρωτότυπον δύναται νὰ ἀντιληφθῆ τίνι τρόπῳ τὰ ἐφθαρμένα ἀποκαθίστανται. Καίτοι ἡ προμετωπίς τοῦ ὅλου ἔργου ἀναγράφει καὶ ἄλλους συνεργάτας, τὸ ὅλον ὅμως βάρος ἔπεσε ἐπὶ τοῦ κ. Χαστούπη ὡς γνώστου τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης.

Ἡ γλῶσσα τῆς μεταφράσεως εἶναι ἡ ἀπλή καθαρεύουσα. Ταύτην ὁ σ. προϋτίμησε ὡς προσιδιάζουσαν εἰς ἱερὰ κείμενα, καίτοι ἠδύνατο νὰ εἶναι ἀπλουστερά, ἰδίως προκειμένου περὶ τῶν ποιητικῶν μερῶν τῆς Π.Δ. Οὕτω τὸ κείμενον τῆς Π.Δ. διὰ τῆς μεταφράσεως ταύτης καὶ τῆς κριτικῆς ἀποκαταστάσεως ἐφθαρμένων χωριῶν εἶναι καταληπτὸν καὶ εὐχερῶς τις ἀντιλαμβάνεται τὸν νοῦν αὐτοῦ ἐκεῖ, ὅπου ἡ μετάφρασις τῶν Ο' ἀστοχεῖ. Διευκολύνει δὲ τὴν κατανόησιν καὶ ἡ κατάτμησις τοῦ κειμένου εἰς ἐνότητες καὶ αἱ ἐπι-ἐπιγραφαί, αἱ ὁποῖαι ἐτέθησαν ὑπὸ τοῦ μεταφραστοῦ ἐν ἀρχῇ ἐκάστης ἐνόητος. Πλέον κατανοητὸν θὰ ἦτο τὸ κείμενον, ἐὰν ὁ μεταφραστὴς δι' ἰδιαιτέρων σημείων ἐσημείου τοὺς παρεμβλήτους στίχους καὶ μετέφερε εἰς τὴν ἀρχικὴν τῶν θεσίων στίχους μετακινήθοντας. Ἄλλὰ τοῦτο ἐγγίζει τὰ ὄρια μιᾶς βαθυτέρας ἐξετάσεως τοῦ κειμένου καὶ πλησιάζει πρὸς τὴν περιοχὴν τῆς ἐρμηνείας καὶ ἴσως νὰ μὴ ἔχει θεσίαν πρὸς τὸν σκοπὸν, ὃν ὁ μεταφραστὴς ἐπεδίωκε. Εἶναι δὲ ὁ σκοπὸς οὗτος τὸ νὰ γίνῃ ἡ Π. Δ. διὰ τῆς μεταφράσεως πλέον εὐνόητος καὶ πλέον προσιτὴ. Τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἐπέτυχε πλήρως ὁ κ. Χαστούπης, διότι παρέχει κείμενον εὐληπτον.

Δύναται τις εἰς ἓνα τόσον μέγα ἔργον νὰ διαφέρῃ ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοσιν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς λέξεως, ὡς πρὸς τὴν διόρθωσιν τούτου ἢ ἐκεῖνου τοῦ στίχου, δὲν δύναται ὁμως νὰ ἀρνηθῇ τὴν μεγάλην ἀξίαν καὶ ὠφελιμότητα τοῦ ἔργου, διὰ τὸ ὅποιον ὁ μεταφραστὴς δὲν ἐφείσθη πόνων καὶ κόπων. Διὰ τοῦτο καὶ εἶναι ἄξιος πολλῶν ἐπαίνων. Πρέπει δὲ νὰ γνωρίζῃ ὅτι διὰ τοῦ ἔργου τούτου παρέχει μεγάλην συμβολὴν εἰς τὴν γνῶσιν παρ' ἡμῖν τῆς Π. Δ.

Ἡ μετάφρασις αὕτη τῆς Π. Δ., ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη τυχὸν γενησομένη, δὲν ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν ἐκτόπισιν τῆς μεταφράσεως τῶν Ο' ἐκ τῆς λειτουργικῆς χρήσεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μας. Ἡ Π. Δ. θὰ ἐξακολουθῇ διὰ τὴν ἀρχαιότητα αὐτῆς καὶ τὴν συνεχῆ Ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν νὰ εἶναι τὸ κείμενον, τὸ ὅποιον θ' ἀναγνώσκειται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μας. Ὡς πρὸς τὰς ἐσφαλμένας ἀποδόσεις πολλῶν στίχων, αἱ ὁποῖαι καθιστοῦν τὸ κείμενον τῶν Ο' ἐν πολλοῖς σημείοις ἀκατανόητον, ἴσως θὰ ἠδύνατο οἱ ἐσφαλμένοι οὗτοι στίχοι νὰ διορθωθοῦν κατὰ τὸ λεξιλόγιον, τὴν Γραμματικὴν, τὴν Σύνταξιν καὶ τὸ ὕφος τῶν Ο'. Οὕτω θὰ ἀπρητίζετο καὶ θὰ ἀνεγνώσκειτο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μας πλέον κατανοητὸν κείμενον. Ἄλλ' αὐτὸ τὸ τεράστιον καὶ δύσκολον ἔργον μόνον ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἠδύνατο νὰ ἀναληφθῇ, συγκροτουμένη τὴν κατάλληλον ἐπιτροπὴν καὶ περιβαλλούσης τὰ συμπεράσματα ταύτης καὶ τὰς προτεινομένας ὑπ' αὐτῆς διορθώσεις μὲ τὸ ἀρμόζον κύρος.

B. ΒΕΛΛΑΣ

C. h. Fritsch, The Qumrān Community. New York 1956.

Τὸ βιβλίον τοῦτο πραγματεύεται περὶ τῶν χειρογράφων τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης καὶ θίγει μερικὰ προβλήματα, ἅτινα παρουσιάζουν τὰ χειρόγραφα

ταῦτα. Τὸ βιβλίον περιέχει τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνευρέσεως τῶν χειρογράφων τῆς Qumran παρὰ τὴν Νεκρὰν Θάλασσαν ὡς καὶ ἐκείνων, τῶν ἀνευρεθέντων ἐν τῇ Khirbet Midr καὶ ἐν Muraba'at. Ἀπαριθμῆ δὲ ὁ σ. λεπτομερῶς τὰ ἐν τοῖς τόποις τούτοις εὑρεθέντα διάφορα χειρόγραφα ὡς καὶ τὰ ἐξ ἄλλης πηγῆς προσελθόντα καὶ γνωσθέντα χειρόγραφα. Μετὰ τοῦτο ὁ σ. πειρᾶται νὰ διαγράψῃ τὴν ζωὴν τῆς ἐν Qumran κοινότητος καὶ τὴν σχέσιν ταύτης πρὸς τοὺς Ἑσσηίους. Ὁ σ. ἐκδέχεται ὅτι μεταξὺ τῆς κοινότητος τῆς Qumran καὶ τῆς κοινότητος τῆς Λαμασκοῦ, ἐξ οὗ προέρχονται ὠρισμένα κείμενα γνωσθέντα ἤδη κατὰ τὸ 1910, πρέπει νὰ ὑφίσταται στενὴ σχέσις. Αἱ δύο δηλ. κοινότητες παρουσιάζουν διάφορα στάδια τῆς ἐν ἐξελίξει τελούσης αἰρέσεως. Κλίνει δὲ ὁ σ. ὑπὲρ τῆς ἀποδοχῆς ὅτι βραδύτερα εἶναι ἡ κοινότης τῆς Λαμασκοῦ. Τὸ εἰς τὰ κείμενα τῆς Λαμασκοῦ ἀναφερόμενον βιβλίον Hagu, τὸ ὁποῖον ὄφειλον νὰ γνωρίζουν οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν κοινότητα ταύτην, ὁ σ. συνταυτίζει πρὸς τὸ ἐν Qumran εὑρεθὲν «Ἐγχειρίδιον τῆς Πειθαρχίας». Συγκρίνων δὲ ὁ σ. τὰς ὑφισταμένας ὁμοιότητας καὶ διαφορὰς μεταξὺ τῆς κοινότητος τῆς Qumran καὶ τῶν γνωστῶν ἐκ τοῦ Ἰωσήπου καὶ Φίλωνος Ἑσσηίων εὑρίσκει ὅτι περισσότεραι εἶναι αἱ ὁμοιότητες παρὰ αἱ διαφοραί. Αἱ διαφοραὶ αὗται ὀφείλονται κατὰ τὸν σ. ἢ εἰς ἐσφαλμένας πληροφορίας τοῦ Ἰωσήπου καὶ τοῦ Φίλωνος ἢ εἰς τὴν ἑλλιπῆ εἰσέτι γῶσιν ἡμῶν περὶ τῆς κοινότητος τῆς Qumran. Τὸ βιβλίον διακρίνεται διὰ τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν γνῶσιν τῶν πραγμάτων.

B. ΒΕΛΛΑΣ

Journal of Semitic Studies Vol. II No 3 καὶ No 4. Ἰούλιος-Οκτώβριος 1957.

Ἐκ τῶν ἐν τοῖς τεύχεσι τούτοις περιεχομένων ἐργασιῶν, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν Π. Δ., σημειοῦμεν τὰς ἐξῆς: J. Morgenstern, *The Rest of the Nations*.—G. R. Driver, *Three difficulte words in Discipline*.—D. M. Lewis, *The first Greek Jew*.—C. F. Whitley, *A Note on Jsaiah XLII. 27*.—L. Jacobs, *The Economic Conditions of the Jews in Babylon in Talmudic Times compared with Palestine*.

Ἀμφότερα τὰ τεύχη τοῦτα περιέχουν πλουσίαν βιβλιογραφίαν καὶ ἐκτενεῖς βιβλιοκρισίας ἔργων, ἀναφερομένων γενικῶς εἰς τὸν Σημιτικὸν κόσμον.

B. M. B.

Theologie in Geschichte und Gegenwart. Michael Schmaus zum sechzigsten Geburtstag dargebracht von seinen Freunden und Schülern. Herausgegeben von Johann Auer und Hermann Volk. Verlag Karl Zink. München 1957. s. XXX + 956.

Ὁ μετὰ χειρὸς ὀγκώδης οὗτος τόμος ἀποτελεῖ τιμητικὸν ἀφιέρωμα πρὸς τὸν καθηγητὴν τῆς Δογματικῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου Michael Schmaus ἐπὶ τῇ 60ῇ ἐπετειῶ τῶν γενεθλίων αὐτοῦ. Ὁ καθηγητὴς Schmaus

ἀποτελεῖ μίαν διεθνῶς γνωστὴν προσωπικότητα, τιμὴν καὶ καύχημα διὰ τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Μονάχου, δύναμιν διὰ τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν. Γεννηθεὶς οὗτος τῇ 17 Ἰουλίου 1897 ταχύτατα ἀνῆλθε τὰς πανεπιστημιακὰς βαθμίδας ἀναδειχθεὶς πρῶτον καθηγητῆς τῆς Δογματικῆς εἰς τὸ Γερμανικὸν Πανεπιστήμιον τῆς Πράγας (1929), ἔπειτα καθηγητῆς τῆς αὐτῆς ἕδρας τοῦ ἐν Münster Πανεπιστημίου (1933) καὶ τέλος καθηγητῆς τῆς Δογματικῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου (1939), τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε καὶ τροφίμος μαθητεύσας παρὰ τῷ καθηγητῇ τῆς Δογματικῆς Martin Grabman, ὃν καὶ διεδέχθη ἐν τῇ καθηγεσίᾳ. Πολυγλωσσώτατος ὁ καθηγητῆς Schmaus ἐπεβλήθη οὐ μόνον διὰ τοῦ ὄγκου τῆς ἐργασίας του, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ποιότητος αὐτῆς ἐπιστέγασμα τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ τὸ δογματικὸν του σύστημα Katholische Dogmatik ἕξ ὀκτῶ πολυσελίδων τόμων ἀριθμοῦν πολλαπλῆν ἔκδοσιν καὶ μεταφρασθὲν καὶ εἰς ἄλλας γλώσσας. Μειλίχιος, προσηνής, ἀγαπητὸς καὶ διδακτικώτατος ὁ καθηγητῆς Schmaus διδάσκει πάντοτε ἐν καταμέσῳ αἰθούσῃ πλήθους ἀκροατῶν πάσης ἐθνικότητος καὶ παντὸς δόγματος καὶ πάσης ἡλικίας ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Ἡ δραστηριότης του ἔξ ἐτέρου καὶ τὸ θερμὸν του ἐνδιαφέρον διὰ τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Μονάχου καὶ διὰ τοὺς φοιτητὰς ἀνέδειξε αὐτὸν Πρύτανιν τοῦ Πανεπιστημίου (1951-52) καὶ τοῦ προσεπόρισε τὸν τίτλον τοῦ «πατρὸς τῶν φοιτητῶν» (Studentenvater). Παράλληλως ὁ καθ. Schmaus ἐξελέγη τακτικὸν μέλος τῆς Βαυαρικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν (Bayerische Akademie der Wissenschaften - 1951), τῆς ἐν Ρώμῃ Διεθνούς Ἀκαδημίας (Academia Mariana Internationalis, ἐν Ateneo Antoniano, Roma-1952), τῆς ἐν Νεαπόλει Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν καὶ Καλῶν Τεχνῶν (Academia «Leonardo da Vinci» Napoli, Scienze, Lettere, Belle Arti - 1952) καὶ τῆς Παπικῆς Θεολογικῆς Ἀκαδημίας ἐν Ρώμῃ (Pontifica Academia, Theologica Romana - 1956). Ἐπίσης ἐξελέγη Erzbischöflicher Geistlicher Rat (1947) τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ Καρδινάλιου τοῦ Μονάχου καὶ Päpstlicher Hausprälat (1952) τῆς Ἁγίας Ἐδρας. Τέλος ἐτιμήθη διὰ τοῦ Σταυροῦ τοῦ Ἰππότου τοῦ Ἰσπανικοῦ Τάγματος (Komturkreuz der spanischen Ordens «Al merito civil» - 1954) καὶ διὰ τοῦ Σταυροῦ τοῦ «Βασιλικοῦ Φοίνικος» τῆς Ἑλλάδος (1957). Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς 60ῆς ἐπετείου τῶν γενεθλίων του (17 Ἰουλίου 1957) ἐγένετο εἰδικὴ πανεπιστημιακὴ ἐορτὴ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καθ' ἣν ἐξεδηλώθη ἐνθουσιωδῶς ἡ ἀγάπη, ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ τιμὴ, μαθητῶν, καθηγητῶν καὶ φίλων τοῦ ἐορτάζοντος, οὐ μόνον ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον καὶ τὴν πόλιν τοῦ Μονάχου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλας πόλεις καὶ Πανεπιστήμια τῆς Γερμανίας καὶ τοῦ ἔξωτερικοῦ. Μεταξὺ τῶν ὁμιλητῶν, παρουσίᾳ τῶν ἐπισήμων πανεπιστημιακῶν ἀρχῶν μετὰ τῶν διασήμων των, οἵτινες ἐπήνεσαν τὸ ἔργον καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ ἐορτάζοντος, ὁ πρῶτος ὁμιλήσας Πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου Prof. Melchior Westhues, χαρακτηριστικώτατα εἶπεν, ὅτι «ἡ

ὁμιλία του δὲν δύναται νὰ ἀνταποκριθῆ εἰς τὸ μέγεθος τοῦ ἐφορτάζοντος — καὶ δὲν ἐννοῶ διὰ τούτων, προσέθεσε, τὸν ὄγκον τῶν βιβλίων του μόνον», καὶ ὅτι «ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ὁ καθηγητῆς Schmaus ἡ ζωὴ τοῦ Πανεπιστημίου θὰ ἐκύλα ἡρέμα καὶ ἀφανῶς!» Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐπεδόθη εἰς τὸν ἐφορτάζοντα καθ. Schmaus καὶ ὁ μετὰ χεῖρας πολυσέλιδος ἐπαινετικὸς τόμος εἰς τὸν καταρτισμὸν τοῦ ὁποίου, ὅπως καὶ διὰ τὸν ἐφορτασμὸν τῆς γενεθλίου ἐπετείου, μετέσχον προσωπικότητες καὶ ἐπιστήμονες ἀπὸ ὅλον τὸν κόσμον καὶ τοῦ ὁποίου ἀπὸ τὰ παρατιθέμενα περιεχόμενα, ὡς κατωτέρω, κατανοεῖ τις τὴν σοβαρότητα καὶ τὸ εἶδος ἐκάστης μελέτης. *P. Karl Balic*, Voraussetzungen für die Dogmatisierung einer Glaubenswahrheit. (Gedanken zu zwei marianischen Bullen). — *Richard Egenter*, Über das Verhältnis von Moraltheologie und Aszetik. — *Wilhelm Keilbach*, Neuere kritiken der Gottesbeweise. — *Hermann Lais*, Gedanken zu den Messopfertheorien. — *P. Josef Loosen*, Ekklesiologische, christologische und trinitätstheologische Elemente im Gnadenbegriff. — *Klaus Mörsdorf*, Erwägungen zum Begriff und zur Rechtfertigung des Messstipendiums. — *Josef Pascher*, Die Kommunion der Fastenmessen im Antiphonale Romanum. — *P. Karl Rahner*, Dogmatische Vorbemerkungen für eine richtige Fragestellung über die Wiedererneuerung des Diakonats. — *P. Viktor Schurr*, Theologie der Umwelt. — *P. Georg Söll*, Das Priestertum der kirche. (Ein Desiderat der Ekklesiologie und ihrer Verkündigung). — *P. Otto Semmelroth*, Personalismus und Sakramentalismus. (Zur Frage nach der Ursächlichkeit der Sakramente). — *Hermann Volk*, Gnade und Person. — *P. Albert Fries*, Zum Traktat Alberts des Grossen «De Natura Boni». — *Ludwig Hödl*, Kirchengewalt und kirchenverfassung nach dem Liber de ecclesiastica potestate des Laurentius von Arrezzo. (Eine Studie zur Ekklesiologie des Basler konzils). — *Ludwig Ott*, Das konzil von Ephesus (431) in der Theologie der Frühscholastik. — *Friedrich Stegmüller*, Literargeschichtliches zu Gabriel Biel. — *Alois Winklhofer*, Johannes vom kreuz und die Surias. Übersetzung der Werke Taulers. — *Roger Aubert*, Le Traité de la Foi à la fin du XIIIe siècle. — *Georg Englhardt*, Das Glaubenslicht nach Albert dem Grossen. — *Karl Forster*, Liber vitæ bei Bonaventura. Ein begriffsgeschichtlicher Aufriss. — *Fernand Van Steenberghen*, Le problème de l'existence de Dieu dans le commentaire de Thomas d'Aquin «In Boethium de Trinitate». — *Heinrich Weisweiler*, Sacramentum fidei. (Augustinische und ps.-dionysische Gedanken in der Glaubensauffassung Hugos von St. Viktor). — *Johann Auer*, Die aristotelische Logik in der Trinitätslehre der Spätscholastik. (Bemerkungen zu einer Quaestio des Johannes Wuel

de Pruck, Wien 1422). — *Leo Scheffczyk*, Die Grundzüge der Trinitätslehre des Johannes Scotus Eringena. (Untersuchung ihrer traditionellen Elemente und ihrer spekulativen Besonderheit). — *Josef Finkenzeller*, Erbsünde und konkupiszenz nach der Lehre des Johannes Duns Skotus. — *Ignaz Baskes*, Die Lehre des Bombolognus von Bologna über die Verehrung Christi. — *Paul Bayerschmidt*, Die Stellungnahme des Heinrich von Gent zur Frage nach der Wesensgleichheit der Seele Christi mit den übrigen Menschenseelen und der Kampf gegen den averroistischen Monopsychismus. — *P. Mannes Dominikus Koster*, Die Menschennatur in Christus hat ihr eigenes Dasein? (Zu einer früheren Thomas - auslegung). — *P. Aquilin Emmen*, Heinrich von Langenstein und die Diskussion über die Empfängnis Mariens. (Seine Stellungnahme - Änderung seiner Ansicht - Einfluss). — *Klaudius Jüssen*, Die Mariologie des Hesychius von Jerusalem. — *Yves M.-J. Congar*, *Ecce constitui te super gentes et regna* (Jér. 1.10) «in Geschichte und Gegenwart». — *Joseph Ratzinger*, Der Einfluss des Bettelordensstretes auf die Entwicklung der Lehre vom päpstlichen Universalprimat, unter besonderer Berücksichtigung des heiligen Bonaventura. — *P. Valens Heynck*, Zum Problem der sakramentalen Gnade in der Scholastik. (Zum Olivi-Schüler Petrus de Trabibus über *gratia sacramentalis* und *gratia virtualis*). — *P. Julian Kaup*, Das Wesen des sakramentalen Charakters nach Petrus Jahannis Olivi und Petrus de Trabibus. — *P. Joaquim Maria Alonso*, *Ontologia Noética de la Visión Beata según Santo de Aquino*. — *Alfons Hufnagel*, Bonaventuras Personverständnis. — *Wilhelm und Elisabeth Gössmann*, Das christliche Geschichtsbewusstsein Friedrich Schlegels. — *P. Romuald Bauerreiss*, Altbayerische «*ecclesiae parrochiales*» der Karolingerzeit und der «Phapho». — *P. Heinrich Roos*, Die Quellen der Bulle «*Exsurge Domine*» (15.6.1520). — *Eliglus Buytaert*, *The Scholastic of Petrus Thomae*. — Αἱ ἀνωτέρω ὑπερτεσσαράκοντα θεολογικαὶ μελέται καλύπτουσαι καὶ ἀναφερόμεναι εἰς πάντας σχεδὸν τοὺς κλάδους τῆς συγχρόνου θεολογικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἔξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ διὰ τὸν ὀρθόδοξον θεολόγον.

Μόναχον. Αὐγούστος 1957

ΣΟΦΟΚΛΗΣ Δ. ΛΩΛΗΣ

Steven Runciman: The Eastern Schism, Clarendon Press, Oxford, England, 1955, σελ. 189.

Ὁ Καθηγητὴς Runciman εἶναι ἤδη γνωστὸς παρὰ τῇ συγχρόνῳ Ὀρθοδόξῳ Θεολογικῇ σκέψει, καθόσον συχνάκις ἠσχολήθη οὗτος μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἰδίᾳ δὲ τῆς Βυζαντινῆς περιόδου. Τὸ νέον ἀνὰ χεῖρας ἔργον τοῦ Καθηγητοῦ Runciman ἀποδεικνύει διὰ μίαν ἔτι

φορὰν τὴν ἰδιάζουσαν ἀγάπην, ἣν ὁ συγγραφεὺς τρέφει πρὸς τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν. Ἄλλωστε εὐθύς ἀμέσως ἐν τῷ εἰσαγωγικῷ αὐτοῦ σημειώματι σπεύδει οὗτος νὰ δηλώσῃ, ὅτι αἱ συμπάθειαι του κλίνουν πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν (σελ. VI). Οὐχ ἦρτον ὁμοῦς ὁ συγγραφεὺς θεωρεῖ ἑαυτὸν τὰ μάλιστα κατάλληλον, ὅπως διαπραγματευθῆ ἕν θέμα, τὸ ὁποῖον πολλάκις συζητεῖται ἐν μέσῳ συνεχῶν διαφωνιῶν καὶ οὐχὶ πάντοτε μετὰ πνεύματος ἀντικειμενικῆς ἐρευνῆς καὶ ἠρέμου ἐξετάσεως. Ὡς ἀνήκων τουτέστιν εἰς τὴν Ἀγγλικανικὴν Ἐκκλησίαν θέτει ἑαυτὸν ὑπεράνω τῶν ἀμέσως ἐνδιαφερομένων Ἀνατολικῶν καὶ Δυτικῶν Θεολόγων, προσπαθῶν οὕτως εἰπεῖν ὅπως ἀντιμετωπίσῃ τὰ γεγονότα μετὰ τῆς ψυχρᾶς λογικῆς τοῦ οὐδετέρου. Δύναται τις νὰ εἴπῃ ἐν προκειμένῳ, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐπιτυχάνει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῦ σκοποῦ του, ἂν καὶ ὁ ἀναγνώστης ἀντιλαμβάνεται οὐκ ὀλίγας φορὰς, ὅτι ἡ ἀπόλυτος οὐδετερότης καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἀντικειμενικότης δὲν εἶναι πάντοτε ἐφικταί, πλὴν τὴν καλὴν θέλησιν τοῦ συγγραφέως. Ὅπως δὲ ποτε ἀπὸ Ὁρθοδόξου ἀπόψεως κρινομένη ἡ προσφορὰ τοῦ Καθηγητοῦ Runciman εἶναι τῷ ὄντι ἐξαιρετος, διότι ἀποκαθιστᾷ ἐν πολλοῖς σημείοις τὴν ἀλήθειαν ἐν σχέσει μὲ τὰ αἷτια καὶ τὰς ἀφορμὰς τοῦ σχίσματος. Ἀναφέρει φερεῖ εἰπεῖν τὰς ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων πολιτικὰς, γεωγραφικὰς, ψυχολογικὰς καὶ γλωσσικὰς διαφορὰς, τὰς ὑπαρχούσας μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, αἵτινες βραδέως μὲν ἀλλ' ἀσφαλῶς ὠδήγησαν εἰς πλείστας ὄσας προστριβὰς μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν καὶ τελικῶς ἀνέπτυξαν τὰς ἀφορμὰς τοῦ τελικοῦ σχίσματος. Αἱ λειτουργικαὶ διαφοραὶ ὁρθῶς θεωροῦνται ὑπὸ τοῦ Runciman ὡς σπουδαίας σημασίας, διότι δεικνύουν ἐν τῇ λειτουργικῇ πράξει τὴν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον νοοτροπίαν τῶν δύο κόσμων. Ἄξιον παρατηρήσεως ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τυγχάνει τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τῇ Δύσει τὸ λαϊκὸν πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας δὲν συμμετέσχεν ἐνεργῶς ἐν τῇ λατρείᾳ. Τὸ ἀκατανόητον τῆς λατινικῆς γλώσσης καὶ ἡ ἀναπτυσσομένη ἀπόστασις μεταξὺ κλήρου καὶ λαοῦ ἤρχοντο εἰς ἄκραν ἀντίθεσιν μετὰ τῆς λειτουργικῆς πράξεως ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐνθα ὁ λαϊκὸς ἔζη δυναμικῶς οὕτως εἰπεῖν τὴν μυστηριακὴν ζωὴν καὶ συμμετέσχεν ἐξ ἴσου εἰς τὴν λατρείαν μετὰ τοῦ κληρικοῦ, κατέχων ἄλλωστε ἐξ ἴσου ἐπίσης τὴν λειτουργικὴν αὐτοῦ γλῶσσαν. Ὡς πρὸς τὰς δογματικὰς διαφορὰς ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει τὸ «filioque». Τὴν ἐπιβολὴν τούτου ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ θεωρεῖ ὁ Runciman ὡς νίκην τῆς Γερμανικῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς καὶ τῆς Γερμανικῆς θεολογικῆς σκέψεως ἐπὶ τῆς Ρώμης. Βεβαίως οἱ Βυζαντινοὶ ὀπίσθεν τοῦ νεωτερισμοῦ τούτου διέβλεπον παραβίασιν τῶν ἀποφάσεων τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ καίριον πλῆγμα ἐναντίον τοῦ δόγματος τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἐπὶ πλέον ὁμοῦς ἐθεώρουν τὴν προσθήκην ταύτην ὡς ἐπέμβασιν καὶ θρίαμβον τῆς Γερμανικῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς ἐπὶ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας. Ἐπομένως ἡ ἀντίδρασις αὐτῶν ἦτο κατὰ πάντα δικαία καὶ

δρθή. Ὁ συγγραφεὺς δὲν παρορᾷ ἐπίσης τὸν ρόλον, τὸν ὁποῖον ἔπαιξαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ σχίσματος αἱ διάφοροι προσωπικότητες ἀμφοτέρων τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἄλλ' αὐταὶ ἦσαν μᾶλλον ἀντιπρόσωποι δύο διαφορετικῶν ἤδη κόσμων, ἐκπροσωποῦντες ἐπισυσσωρευθείσας διαφορίας, ἐχθρότητας, ὑποψίας, παρεξηγήσεις. Ἄλλὰ ἐν ἐρώτημα γεννᾶται εὐθύς ἀμέσως. Ποία εἶναι ἐν τῇ πραγματικότητι ἡ τελικὴ ἡμερομηνία τοῦ σχίσματος; Ὁ συγγραφεὺς θεωρεῖ κάθε ἀπάντησιν ὡς παρακεκινδυνευμένην. Νομίζει ὅμως ὅτι καὶ μετὰ τὸ 1054 αἱ σχέσεις μετὰ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἐσυνεχίσθησαν, τοῦ λαϊκοῦ πληρώματος θεωροῦντος τὰ γεγονότα τοῦ 1054 ὡς παροδικὴν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτιον σύγκρουσιν μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ὡς συνέβη ἄλλωστε πλειστάκις ἐν τῷ παρελθόντι. Ἐν προκειμένῳ ὁ Runciman λαμβάνει σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τὴν «ἐκκλησιαστικὴν συνείδησιν», τουτέστιν τὴν κοινὴν γνώμην τοῦ λαϊκοῦ πληρώματος τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἣτις ἀπετέλει βασικὸν καὶ σημαντικὸν παράγοντα εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ὅλης ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς. Συνεπῶς, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ γεγονότος, καθ' ὃ ἡ κοινὴ γνώμη ἐν Βυζαντίῳ ἐθεώρησεν πλέον ὡς κλεισθείσαν πᾶσαν θύραν συνδιαλλαγῆς μετὰ τὴν τετάρτην σταυροφορίαν, ἔνεκα τῆς εἰς ἄκρον ἀναπτυχθείσης ἀντιπαθείας παρὰ τῷ Βυζαντινῷ πληρώματι ἐναντίον τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὁ συγγραφεὺς καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ τελικὴ ρῆξις μετὰ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν δεόν νὰ ἀναζητηθῇ ἐν τῷ δεκάτῳ τρίτῳ αἰῶνι καὶ δὴ ἀμέσως μετὰ τὴν τετάρτην σταυροφορίαν.

Ὁ συγγραφεὺς περιγράφει ἐπίσης τὰς διαφοροὺς ἐπαφὰς καὶ συζητήσεις, αἵτινες ἔλαβον χώραν κυρίως ἐν Βυζαντίῳ μετὰ τὸ σχίσμα τοῦ 1054, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν Κομνηνῶν. Ὁ Runciman θεωρεῖ ὡς τραγικὴν τὴν αὐταπάτην, καθ' ἣν αἱ διεξοδικαὶ συζητήσεις καὶ ἐπαφαὶ εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιφέρουν κατανόησιν καὶ εἰρηνικὴν λύσιν τῶν ποικίλων προβλημάτων. Ἀντιθέτως τὰ ἀποτελέσματα τοιούτων ἐπαφῶν ὑπῆρξαν ἀντιστρόφως ἀνάλογα, διότι ἕκαστον μέρος ὑπεστήριξε τὴν ἑαυτοῦ θέσιν μετὰ περισσοτέρου οὕτως εἰπεῖν φανατισμοῦ. Ἐπὶ πλέον οἱ ἐσώτεροι σκοποὶ τῶν Παπῶν, ὡς καὶ τῶν Κομνηνῶν, ἦσαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτιον πολιτικῆς ὑφῆς, μὴ ἐμπνεόμενοι ὑπὸ καθαρῶς ἀγνοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Καθηγητῆς Runciman εἶναι ἐμβριθὲς μελετητῆς τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας. Χρησιμοποιεῖ μὲ εὐχέρειαν ἑλληνικὰς καὶ λατινικὰς πηγὰς καὶ ἡ σύγχρονος αὐτοῦ βιβλιογραφία εἶναι ὄντως ἐκτεταμένη. Παρὰ ταῦτα καθίσταται ἔμφανές ὅτι γράφει τὸ ἀνά χεῖρας σύγγραμμα αὐτοῦ ὑπὸ τὴν πίεσιν χώρου, προσπαθῶν τουτέστιν ὅπως ἐντὸς ὀλίγων σελίδων παρουσιάσῃ γεγονότα, ἅτινα διεμορφώθησαν εἰς ὀλόκληρον σειρὰν αἰώνων. Εὐτυχῶς ὁ συγγραφεὺς χρησιμοποιεῖ ἑξαιρετον καὶ ἐλκυστικὴν γλῶσσαν, καθιστῶν τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ προσιτὸν καὶ τοῖς μὴ ἐπαίτουσι.

Θὰ ἠδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν δίδει τὴν δέουσαν ἔμφασιν εἰς τὰ θεολογικὰ αἷτια τοῦ σχίσματος, προτιμῶν νὰ τονίσῃ τὰ πολιτιστικὰ κτλ. Θὰ ἠδύνατο ἐπίσης νὰ ἐρωτήσῃ τις, διατι ὁ συγγραφεὺς χρησιμοποιεῖ ὡς τίτλον τοῦ βιβλίου του τὴν ἔκφρασιν «The Eastern Schism» (τουτέστιν τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Σχίσμα); Φυσικῶ τῷ λόγῳ δὲν θὰ ἐπιθυμούσαμεν ὅπως χρησιμοποιήσῃ τὸν ὄρον «Δυτικὸν Σχίσμα», καθ' ὅσον θὰ ἐπῆρχετο σύγχυσις μετὰ τοῦ λεγομένου μεγάλου Δυτικοῦ Σχίσματος τοῦ 12ου αἰῶνος. (Πρόκειται περὶ τοῦ σχίσματος μεταξὺ τῶν Παπῶν Ἰννοκεντίου Β' (1130—1143) καὶ Ἀνακλήτου Β' (1130—1138), διὰ τὴν θεραπείαν τοῦ ὁποίου εἰργάσθη ἐπιτυχῶς ὁ περίφημος μυστικὸς Πατὴρ καὶ μοναχὸς τῆς Δύσεως ἅγιος Βερνάρδος τοῦ Κλερβῶ). Νομίζομεν ὅτι ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως ὁ τίτλος «Τὸ σχίσμα τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας» θὰ ἦτο περισσότερον ἀκριβὴς καὶ ὀρθός. Προφανῶς ὁ νῦν τίτλος τοῦ βιβλίου ἐμφανίζεται, ἀκουσίως τοῦλάχιστον, μονόπλευρα. Παρὰ ταῦτα ὅμως τὸ ἔργον τοῦ Καθηγητοῦ Runciman εἶναι τῷ ὄντι πολύτιμον, γραφὲν μετὰ ἰδιαίτοντος σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἡμετέραν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ μετὰ πάσης δυνατῆς ἐπιστημονικῆς ἀντικειμενικότητος. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ὀφείλει χάριτας εἰς τὸν Καθηγητὴν Runciman, διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ ὁποίου ἀποκαθίσταται ἐν τῇ Δύσει ἡ ἀλήθεια ἐπὶ γεγονότων τόσων ἀποφασιστικῶν καὶ ἐν τῷ ἄμα τραγικῶν ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ καὶ τῇ καθόλου παγκοσμίῳ ἰστορίᾳ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΜΠΕΜΠΗΣ

«The Ministry in Historical Perspectives», Edited by H. Richard Niebuhr and Daniel D. Williams. Harper and Brothers Publishers, New York, 1956, σελ. 331.

Ὁ Ὄργανισμὸς τῶν Ἀμερικανικῶν Θεολογικῶν Σχολῶν ἀνέθεσεν ἐσχάτως εἰς ὀκτῶ διαπρεπεῖς Ἀμερικανοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἱστορικοὺς, ὅπως μελετήσουν τὴν Χριστιανικὴν ἱερωσύνην ἐν τοῖς ἱστορικοῖς αὐτῆς πλαισίοις καὶ ὑπὸ τὸ φῶς τῶν συγχρόνων ἀναγκῶν ἐν τῇ συγχρόνῳ Ἀμερικανικῇ ἐκκλησιαστικῇ ζωῇ. Προβαίνων ὁ ὡς ἄνω Ὄργανισμὸς εἰς τοιοῦτον διάβημα κατέστησεν ἐν πολλοῖς φανερὰν τὴν βαθεῖαν κρίσιν, ἣν διέρχεται κατ' αὐτὰς ὁ Ἀμερικανικὸς Προτεσταντικὸς κληρὸς, κρίσις ἡ ὁποία διαφαίνεται εἰς τὸ ἀγωνιώδες ὄντως ἐρώτημα τὸ προβαλλόμενον ἐν τῷ ἀνά χεῖρας συγγράμματι, τουτέστιν ποῖον εἶναι τὸ κύριον ἔργον καὶ ἡ σπουδαιότερα ἀποστολὴ τοῦ κληρικοῦ. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἐν τοῖς κατωτέρω.

Ὡς προείπομεν, οἱ συγγραφεῖς τοῦ παρόντος βιβλίου εἶναι ὀκτῶ τὸν ἀριθμὸν. Ὁ γνωστὸς καθηγητὴς τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐν τῷ Ὑνιον Θεολογικῷ Σεμιναρίῳ John Knox πραγματεύεται τὴν Ἰερωσύνην ἐν τῇ ἀρχηγόνῳ Ἐκκλησίᾳ (σελ. 1-26). Ὁ διαπρεπὴς καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς

Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Harvard, George H. Williams ὁμιλεῖ ἀφ' ἑνὸς μὲν περὶ τῆς Ἱερωσύνης ἐν τῇ πρὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου Ἐκκλησίᾳ (σελ. 27 - 59), ἀφ' ἑτέρου δὲ περὶ τῆς Ἱερωσύνης ἐν τῇ μετέπειτα Πατερικῇ περιόδῳ (σελ. 60 - 81). Ὁ ἐπίσης διάσημος καθηγητὴς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας Roland H. Bainton τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Yale, ἀναπτύσσει τὰ τῆς Ἱερωσύνης κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας (σελ. 82 - 109). Ὁ καθηγητὴς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Union Θεολογικῷ Σεμιναρίῳ ἐν Νέα Ὑόρκῃ Wilhelm Rauck, περιστρέφει τὴν πραγματείαν αὐτοῦ περὶ τὴν Ἱερωσύνην κατὰ τὴν περίοδον τῆς Εὐρωπαϊκῆς Μεταρρυθμίσεως (σελ. 110 - 148). Ὁ καθηγητὴς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Berkeley, Edward R. Hardy ὁμιλεῖ περὶ τῆς Ἱερωσύνης ἐν τῇ Ἀγγλικανικῇ Ἐκκλησίᾳ (σελ. 149 - 179). Ὁ καθηγητὴς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Colgate - Rochester, Winthrop S. Hudson ἀναφέρεται εἰς τὴν Ἱερωσύνην κατὰ τὴν λεγομένην Πουριτανικὴν ἐποχὴν (σελ. 180 - 206). Ὁ καθηγητὴς τῆς Ἀμερικανικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας Sidney E. Mead τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Σικάγου, ἀναπτύσσει τὴν «εὐαγγελικὴν» καλουμένην ἀντίληψιν περὶ Ἱερωσύνης ἐν Ἀμερικῇ κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον 1607 - 1850 (σελ. 207 - 249). Καὶ τέλος ὁ καθηγητὴς Robert S. Michaelsen, Διευθυντὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Iowa, ὁμιλεῖ περὶ τῆς Προτεσταντικῆς Ἱερωσύνης ἐν Ἀμερικῇ κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον 1850 μέχρι τῆς σήμερον (σελ. 250 - 288).

Πρὶν προβῶμεν εἰς τὰς περαιτέρω κρίσεις μας ὀφείλομεν νὰ καταστήσωμεν γνωστόν, ὅτι χρησιμοποιοῦμεν ἐνταῦθα τὸν Ἑλληνικὸν Ὄρθόδοξον ὄρον «Ἱερωσύνη» ἀντὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ - Προτεσταντικοῦ τοιοῦτου «Ministry», ὁ ὁποῖος καθ' ἡμᾶς δὲν ἐκφράζει ποσῶς τὴν ἐσωτάτην ἔννοιαν τῆς Ὄρθοδόξου Ἱερωσύνης. Ταῦτα ὡς ἐν παρενθέσει.

Ἐκ τῶν παρατεθέντων ἀνωτέρω τίτλων τῶν διαφόρων ἐργασιῶν καθίσταται ἔμφανές, ὅτι ἡ παρούσα ἐργασία ἀποτελεῖ συμπόσιον οὕτως εἰπεῖν ἐκ πραγματειῶν, ἐν ταῖς ὁποῖαις ἀναπτύσσεται ἡ Ἱερωσύνη ἐκ διαφόρων ἀπόψεων καὶ ποικίλων πλευρῶν. Βεβαίως ἅπασαι αἱ πραγματεῖαι στηρίζονται καὶ οἰκοδομοῦνται ἐν τῷ Προτεσταντικῷ θεολογικῷ ὑποστρώματι. Οὐχ ἥττον ὁμως ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι διαβλέπομεν ἐν τῇ ὅλῃ ἐργασίᾳ ἀντικειμενικότητα κατὰ τὸ δυνατόν ἐπιστημονικὴν, εἰλικρίνειαν ἐν τῇ ἀναγνωρίσει τῶν σφαλμάτων καὶ ἐτοιμότητα ἐν τῇ ἀνευρέσει νέων προοπτικῶν ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ Ἀμερικανικοῦ Προτεσταντικοῦ κλήρου. Εἶναι ἀξιοπρόσεκτος ἡ προσπάθεια τοῦ Καθηγητοῦ Κνοχ, ὅπως ἀνεύρη τὰς ρίζας τῆς συγχρόνου Ἱερωσύνης ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, περισσότερον δὲ ἀξιοπρόσεκτος καὶ ἐν πολλοῖς ἀξιοθαύμαστος εἶναι ἡ τοῦ καθηγητοῦ G. Williams

προσπάθεια, ὅπως ἐπισημάνῃ τὴν ὑπαρξιν καὶ τῶν τριῶν βαθμῶν τῆς Ἱερωσύνης ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Σημειωθῆτω ἐν παρόδῳ, ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ G. Williams παρουσιαζομένη ἐνημερότης ἐπὶ τῆς ἐν προκειμένῳ Πατερικῆς φιλολογίας εἶναι ἀληθῶς ἀξιόπαινος καὶ ἀξιοζήλευτος καὶ ἀπὸ Ὁρθοδόξου ἀπόψεως. Ἐνδιαφέρον ἐπίσης παρουσιάζει καθ' ἡμᾶς καὶ ἡ πραγματεία τοῦ καθηγητοῦ R. Bainton περὶ τῆς Ἱερωσύνης κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Δυτικοῦ Μεσαιῶνος, ἐνθα διαβλέπει τις τὰς ἀσθενεῖς πλευρὰς τοῦ Δυτικοῦ κλήρου ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ εἰς ἰσχυρὸν ὄργανον, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ Παπικὴ ἐξουσία κατώρθησε νὰ ἐπιβληθῇ ἐν τῇ Δύσει. Κυρίως ὁμως αἱ δύο τελευταῖαι ἐργασίαι εἶναι ὄντως ἀποκαλυπτικαί. Διότι ἐν αὐταῖς ἀποκαλύπτεται ἡ βαθεῖα κρίσις ἡ ὑφισταμένη ἐν τῷ Προτεσταντικῷ κλήρῳ ἐν γένει. Ποῖον εἶναι ἐν τῇ πραγματικότητι τὸ κύριον ἔργον τοῦ Προτεστάντου κληρικοῦ; Βεβαίως ὁ Λούθηρος ἔδωκεν ἀμέσως τὴν ἀπάντησιν : τὸ κήρυγμα. Ἀλλὰ ἀκριβῶς τὸ κήρυγμα, τὸ ὁποῖον ὄντως ἀποτελεῖ τὸ κύριον θετικὸν στοιχεῖον ἐν τῇ Προτεσταντικῇ λατρείᾳ καθίσταται ταυτοχρόνως καὶ ἡ Ἀχίλλειος αὐτῆς πτέρνα. Εἰς ἐπίρρωσιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου ἀποφαίνονται τὰ ἄρθρα τῶν καθηγητῶν Mead καὶ Michaelsen. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὡς τονίζουσι ἀμφότεροι οἱ συγγραφεῖς, ὅτι τὸ κήρυγμα καὶ ἐν γένει αἱ εὐαγγελικαὶ κινήσεις ὡς καὶ αἱ λεγόμεναι ἀναγεννητικαὶ προσπάθειαι (revival) προσέφερον διὰ τοῦ κηρύγματος πλουσίαν πνευματικὴν τροφὴν εἰς τὸν Ἀμερικανικὸν λαόν. Παρὰ ταῦτα ὁμως συνέβαλον εἰς τὴν κατάπτωσιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πνεύματος, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἑκατοντάδων παραφυσίων, εἰς τὴν ἐμφάνισιν τοπικισμοῦ καὶ προσωπολατρίας ἐν ταῖς Ἀμερικανικαῖς Προτεσταντικαῖς Ἐκκλησίαις. Τὸ κήρυγμα καὶ ὁ ἱεροκῆρυξ ἐξετόπισαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν συνείδησιν καὶ τὸ λατρευτικὸν στοιχεῖον ἐν αὐταῖς. Εἰς τοιοῦτον βαθμὸν προῦχώρησεν τὸ κακόν, ὥστε ὁ περίφημος Ἀμερικανὸς ἱεροκῆρυξ Thomas K. Beecher, ἀντικρούσας τὸ πολυπληθὲς ἀκροατήριον, τὸ ὁποῖον κατέκλυσεν τὸν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν τῆς ἐκκλησίας χώρον, ἵνα μετὰ θαυμασμοῦ ἀκροασθῇ αὐτοῦ, ἐκράγαζε μετ' ἀγωνιότητος: «Ὅλοι ὅσοι ἤλθον ἐνταῦθα, ἵνα λατρεύσουσι τὸν Henry Ward Beecher, δύνανται νῦν νὰ ἀποσυρθοῦν ὅλοι δὲ ὅσοι ἤλθον, ἵνα λατρεύσουσι τὸν Θεόν, δύνανται νὰ παραμείνουσι!», σελ. 283). Διαπιστώνων ἰδιαιτέρως ὁ καθηγητὴς Michaelsen τὴν μέχρι τοῦδε ἐσφαλμένην πορείαν τοῦ Ἀμερικανικοῦ κλήρου, διαπιστώνει ταυτοχρόνως μετ' ἰδιαζούσης ἱκανοποιήσεως τὸν νέον προσανατολισμὸν αὐτοῦ. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ Ἀμερικανὸς Προτεστάντης κληρικὸς δὲν ἀποβλέπει νῦν μόνον εἰς τὸ κήρυγμα· δίδει ἐπίσης ἐξαίρετον προσοχὴν καὶ εἰς τὸ λατρευτικὸν στοιχεῖον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, εἰς τὴν ὑμνολογίαν, φερόειπεν καὶ τὴν προσευχὴν καὶ διατὶ ὄχι καὶ εἰς τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, ὁ χριστιανικὸς συμβολισμὸς, ἡ ποιμαντικὴ δρᾶσις

καὶ ἰδιαιτέρως ἢ συναίσθησις καὶ ἡ ἀναγνώρισις ὅτι δὲν ἀποτελεῖ οὗτος ἀπλοῦν ἐκτελεστικὸν ὄργανον τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου, οὐδὲ ὑπάλληλόν τινα ἐπιγεῖου τινὸς ὀργανισμοῦ, ἀλλὰ δοχεῖον ἐκλεκτόν, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ θεία Χάρις ἀναμεταδίδεται παρὰ τοῖς πιστοῖς. Περισσότερον νὰ ὑπομνησθῇ ἐνταῦθα ἡ χαρά, ἣν αἰσθάνεται ὁ Ὁρθόδοξος θεολόγος διαβλέπων τοιαύτην σημαντικωτάτην στροφὴν ἐν τῇ καθόλου πορείᾳ καὶ ἀνελίσσει τοῦ Ἀμερικανικοῦ Προτεσταντικοῦ κλήρου. Διότι ἡ στροφὴ αὕτη προσανατολιζέται πρὸς τὴν ἱερὰν παράδοσιν καὶ τὴν αἰωνόβιον πράξιν τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας.

Τὸ ὅλον ἔργον προλογίζεται διὰ λαμπροῦ εἰσαγωγικοῦ σημειώματος ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν, τουτέστιν τοῦ περιφήμου Ἀμερικανοῦ θεολόγου H. R. Niebuhr καὶ τοῦ ἐπίσης διαπρεποῦς καθηγητοῦ Daniel D. Williams. Ἀμφότεροι ἀναγνωρίζουν, ὅτι ἐν τῷ παρόντι συμποσίῳ ἔλλειπον αἱ προσφοραί, αἱ ὁποιαὶ θὰ ὄφειλον νὰ ἀναφέρωνται εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν τοιαύτην. Ἀμφότεροι ἐπίσης πληροφοροῦν τὸν ἀναγνώστην, ὅτι τὸ ἀναχειρὰς συμπόσιον ἐξεδόθη ὑπὸ εἰδικοῦ ἐπιτελείου, μελετῶντος τὴν θεολογικὴν ἐκπαίδευσιν ἐν Ἠνωμέναις Πολιτείαις καὶ Καναδοῦ, τὸ ὁποῖον ἐπιτελεῖον ἐχρηματοδοτήθη ὑπὸ τοῦ Φιλανθρωπικοῦ Ἰδρύματος Carnegie Corporation.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΜΠΕΜΠΗΣ

Rayne Robert: The Holy Fire. (The Story of the Fathers of the Eastern Church). Harper & Brothers Publishers, New York, 1957. Σελ. 313.

Ἀποτελεῖ ὄντως λίαν εὐχάριστον γεγονός ἡ ἐσχάτως ἀναπτυσσομένη ἐν τῇ Δύσει κίνησις καὶ συγγραφικὴ δραῖσις περὶ τὴν Ἑλληνικὴν Πατερικὴν σκέψιν. Τὸ ζῶηρόν τοῦτο ἐνδιαφέρον ἐπεξετάθη ἤδη ἐν τῇ καθόλου θεολογικῇ σκέψει ἐν ταῖς Ἠνωμέναις Πολιτείαις. Εἰς ἀπόδειξιν τούτου παρουσιάζεται ἡ ὑπὸ τοῦ Robert Payne συγγραφὴ καὶ ὑπὸ ἐνὸς ἐκ τῶν μεγαλυτέρων ἐκδοτικῶν Οἴκων τῆς Ἀμερικῆς ἐκδοσις τῆς ἱστορίας τῶν Πατέρων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Δύο εἶναι οἱ κύριοι σκοποὶ τοῦ συγγραφέως ἐν προκειμένῳ. Πρῶτον ἡ ἐπὶ ἐπιστημονικῶν κριτηρίων περιγραφὴ τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τῶν Ἑλλήνων Πατέρων. Καὶ δεύτερον ἡ προσφορὰ εἰς τὸ κατὰ τὸ δυνατόν εὐρὸν Ἀγγλοσαξωνικὸν ἀναγνωστικὸν κοινὸν τῶν θησαυρῶν τῆς Πατερικῆς κληρονομίας. Ἀναμφιβόλως δὲ ὁ συγγραφεὺς ἐπιτυγχάνει πλήρως καὶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς ἐπιδιώξεις του. Διότι παρουσιάζει εἰλικρινῆ σεβασμὸν καὶ πηγαίαν ὄντως ἀγάπην πρὸς τοὺς Πατέρας ἀφ' ἐνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀναδεικνύεται ἐμβριθέστατος μελετητὴς τῶν Πατερικῶν κειμένων. Θὰ εὐρίσκητό τις ἐν τῇ σφαιρᾷ τῆς ἀληθείας, ἐὰν ἔλεγεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς ζῆ καὶ κινεῖται καὶ συγγράφει ἐντὸς τοῦ πνεύματος τῶν Πατερικῶν συγγραμμάτων. Κατορθώνει

οὕτως εἰπεῖν νὰ μεταφέρῃ τοὺς ἀναγνώστας αὐτοῦ εἰς τοὺς πρώτους Χριστιανικοὺς αἰῶνας, νὰ ὀδηγήσῃ αὐτοὺς πλησίον τῶν ἁγίων ἀνδρῶν, τόσον πλησίον ἐν τῇ πραγματικότητι ὥστε νὰ νομίζῃ τις ὅτι περιπατεῖ συνομιλῶν μετὰ τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως ἐν τῷ λιμένι τῆς ὁμωνύμου πόλεως, ἢ ὅτι ἀκροᾶται τῶν ἐμπνευσμένων κηρυγμάτων τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἐν τῷ μεγαλοπρεπεῖ ναῶ τῆς Ἀγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας.

Ὁ Payne παρουσιάζει τὸν βίον καὶ τὴν συγγραφικὴν δρασίαν δέκα ἐκ τῶν Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ἦτοι τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, τοῦ Ὠριγένης, τοῦ Μ. Ἀθανασίου, τοῦ Μ. Βασιλείου, τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ. Ἐκδηλος καθίσταται ἡ προσπάθεια τοῦ συγγραφέως, ὅπως παρουσιασθῶν ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ αἱ πλέον ἀντιπροσωπευτικαὶ προσωπικότητες ἐκάστης χρονικῆς περιόδου, ἐκάστης γεωγραφικῆς περιφέρειας, ἐκάστου φιλοσοφικο-θεολογικοῦ ρεύματος. Παρὰ ταῦτα ἡ ἐνόησις καὶ ἡ σύνθεσις ἐπιτυγχάνεται ἐν τῇ ἐσωτερικῇ δομῇ τοῦ συγγράμματος, ἐν τῇ ὁποίᾳ διακρίνει τις τὴν καθολικότητα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλωστε ὁ συγγραφεὺς ὀρθῶς παρατηρεῖ, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν τὸν Χριστιανισμόν, ἐκτὸς ἐὰν πλησιάσωμεν πρὸς αὐτὸν διὰ τοῦ τρόπου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπλησίασαν καὶ κατενόησαν καὶ ἠρμήνευσαν τοῦτον οἱ Πατέρες τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Διότι εἶχον οὗτοι φαντασίαν, δροσερότητα, ἠρεμίαν ἐσωτερικὴν, λεπτότητα καὶ ὀξύνοϊαν, χαρακτηριστικὰ τὰ ὁποῖα ἐν πολλοῖς ἔλλειπουν ἐκ τῶν Πατέρων τῆς Δύσεως. Ἐπὶ πλέον εἶχον εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τῆς ὁποίας ἡ ὠραιότης, ἡ ρώμη, ἡ γλυκύτης καὶ τὸ προσὸν ὅπως τηρεῖ ἐν ἰσορροπίᾳ πρᾶξιν καὶ σκέψιν, συνέβαλον ὅπως καταστῆ αὕτη τὸ τελειότερον μέσον δι' οὗ ἐξηπλώθη τὸ Χριστιανικὸν μῆνυμα. Ἀλλὰ ὁ συγγραφεὺς προχωρεῖ ἔτι βαθύτερον. Ἄνευρίσκει εἰς τοὺς Ἀνατολικούς Πατέρας τὸν συνεχῆ ἐσωτερικὸν ἀγῶνα, ὅπως μιμηθῶν τὴν θεϊαν φύσιν, ὅπως πλησιάσουν τὸ μέγα μυστήριον τῆς ἐν Χριστῷ Ἀποκαλήψεως, ὅπως λουσθῶν ὑπὸ τὸ φῶς καὶ τὸ πῦρ τῆς τοῦ Θεοῦ παντοδυναμίας. Ὁ τέλειος οὗτος σεβασμὸς καὶ θαυμασμὸς καὶ ἡ ἀφιέρωσις πρὸς τὸ θεῖον παρὰ τοῖς Ἀνατολικοῖς Πατράσι συνεβάδιζον ἐν ἀπολύτῳ ἁρμονίᾳ πρὸς τὴν ἐξαιρετικὴν ὄντως ἐκτίμησιν, ἣν ἔτρεφον πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα. Δι' αὐτοὺς ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ ἀπετέλει καθρέπτην, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἠδύνατό τις νὰ ἀντικρῶσῃ αὐτὸν τοῦτον τὸν Θεόν. Ἐκτὸς τούτου, ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἐπαρουσιάζετο εἰς αὐτοὺς ἀπλῶς ὡς τρόπος ζωῆς, ἀλλὰ ὡς μία συνεχῆς καὶ δυναμικὴ προσπάθεια τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντως, ὅπως νικηφόρος πλησιάσῃ πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν τελειότητα.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω μαρτυροῦν ἐπαρκῶς περὶ τοῦ ἐπιτυχοῦς ὄντως τρόπου, δι' οὗ ὁ Payne σκιαγραφεῖ τοὺς ἥρωας αὐτοῦ. Οἱ θησαυροὶ τῆς Ἑλ-

ληνικῆς Πατερικῆς σκέψεως, αἱ ἀνατάσεις τῆς Πατερικῆς Θεολογίας, ἡ πηγαία πνευματικότης, ἡ ἐνόρασις ἐν τῷ θεῷ, ἀναπηδοῦν ἐκ τῶν σελίδων τοῦ βιβλίου τούτου. Διότι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἀρκεῖται μόνον εἰς τὴν ξηρὰν βιογραφικὴν μέθοδον. Ἀντιθέτως παραθέτει καὶ σχολιάζει ὀλοκλήρους παραγράφους ἐκ τῶν κυριωτέρων Πατερικῶν συγγραμμάτων, οὕτως ὥστε ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ ὑπεισέλθῃ ἐκπληκτος ἐν τῷ οἰκοδομήματι τοῦ Πατερικοῦ πνεύματος. Ὀλόκληροι παράγραφοι Πατερικῶν συγγραμμάτων παρελαύνουν ἐπιτυχεστάτα προσηρμοσμένοι εἰς τὴν ὅλην οἰκονομίαν τοῦ βιβλίου. Δύναται τις νὰ ἀνεύρῃ φερ' εἰπεῖν παραγράφους ἐκ τοῦ Προτρεπτικοῦ τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως (σελ. 28 - 31), ἐκ τοῦ περὶ ἀρχῶν τοῦ Ὠριγένους (σελ. 49 - 53), ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, τοῦ γραφέντος ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου (σελ. 105 - 106), ἐκ τοῦ Κατηχητικοῦ λόγου τοῦ Γρηγορίου τοῦ Νύσσης (σελ. 148 - 149), ἐκ τῶν περὶ Ἱερωσύνης καὶ ἀνδριάντων λόγων τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου (σελ. 201 - 210) καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Παρὰ ταῦτα ὅμως ὁ συγγραφεὺς, ἐκθαμβος ἴσως ἐκ τοῦ φωτὸς τοῦ ἀναπηδῶντος πλουσίως ἐκ τῶν βίων καὶ τῶν συγγραμμάτων τῶν Ἑλλήνων Πατέρων, φορᾶται παρασυρόμενος εἰς κρίσεις οὐχὶ τοσοῦτον εὐμενεῖς πρὸς τὴν σύγχρονον Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Ὑποστηρίζει τουτέστιν, ὅτι σήμερον ἡ Δύσις ἀγνοεῖ τοὺς Ἀνατολικοὺς Πατέρας, λάθος τὸ ὁποῖον ὀφείλεται ἴσως εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, ἣτις παρέλειψεν ἵνα «προπαγανδίσῃ» (ἡ λέξις ἀνήκει εἰς τὸν συγγραφέα) τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν μετὰ τοῦ σθένους, μετὰ τοῦ ὁποῖου εἰργάσθη ἱεραποστολικῶς ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία (σελ. XI). Ἀγνοεῖ ἄρα γε ὁ συγγραφεὺς τὴν καταπληκτικὴν καὶ κατὰ πάντα καρποφόρον ἱεραποστολικὴν δρασίν τοῦ Ὀρθοδόξου Βυζαντίου; Λεισμονεῖ ἴσως ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἐπὶ ὀλόκληρον σειρὰν πέντε αἰῶνων εὗρίσκειται ἐμπερίστατος, μόλις δὲ ἐσχάτως ἐν Ἑλλάδι ἤρχισεν ἡ ἐκτύπωσις ὑπὸ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, κατὰ τρόπον ὄντως λαμπρὸν, τῶν Πατερικῶν συγγραμμάτων, τῶν Ὀρθοδόξων θεολόγων μέχρι τοῦδε καταφευγόντων εἰς Δυτικὰς ἐκδόσεις τῶν Ἑλληνικῶν Πατερικῶν συγγραμμάτων; Οὐχὶ βεβαίως. Ἄλλωστε ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς (σελ. 293) σπεύδει μετὰ θαυμασμοῦ νὰ δημολογήσῃ, ὅτι ἡ ὑπὸ τὴν ξενικὴν κατοχὴν (μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως) ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία διετήρησεν ἀκμαῖον τὸ φρόνημα αὐτῆς, καὶ ἐστάθη περισσότερον δυνατὴ ἐν τῇ νέᾳ αὐτῆς μαρτυρικῇ πορείᾳ. Τὸ λάθος ἴσως τοῦ συγγραφέως ἔγκειται εἰς τὴν ἀγνοίαν τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν «προπαγανδίζει», ἀλλὰ προσφέρει πλήρης ἀγάπης τοὺς θησαυροὺς τῆς Πατερικῆς παρακαταθήκης εἰς ὅσους πλησιάσουν πρὸς αὐτὴν μὲ τὸ δέος καὶ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ τούτου τοῦ Payne.

Ὁ συγγραφεὺς κλείει τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ, δηλώνων ἐν πάσῃ εὐλικρινείᾳ, ὅτι καὶ οἱ Δυτικοὶ ἐπίσης εἶναι τέκνα τῶν Ἀνατολικῶν Πατέρων καὶ ὅτι ἐκ τῶν Ἑλλήνων Πατέρων ἀντιλοῦσι τὰ σπουδαιότερα δόγματα τῆς Ἐκ-

κλησίας. Εἶναι αὕτη μία ὁμολογία παρήγορος τῷ ὄντι, διότι δεικνύει ἐπὶ τέλους ἐμπράκτως, ὅτι ἡ Δύσις ἀφυπνιζομένη στρέφεται καὶ πάλιν πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν. Διότι, κατὰ τὸν Payne, ἐν αὐτῇ ἔζησαν οἱ Ἀνατολικοὶ Πατέρες ἐν εἰρήνῃ μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τῇ ἀκτινοβολίᾳ ὑπερόχου ἀγιότητος.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΜΠΕΜΠΗΣ

«Bogoslovije», περιοδικὸν Θεολογικῆς Σχολῆς Βελιγραδίου, ἔτος (XVI) I, τεῦχος α'. Βελιγραδίον 1957. Σελ. 96.

Μετὰ χαρᾶς ἀγγέλλομεν τὴν ἐπανεκδόσιν, κατόπιν δεκαπενταετοῦς διακοπῆς, τοῦ ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Βελιγραδίου «Bogoslovije», τὸ ὁποῖον εἰς τὸ ἐξῆς θὰ ἐκδίδεται δις τοῦ ἔτους εἰς τεύχη 4—6 τυπογραφικῶν φύλλων. Εἶναι ἐκτὸς ἀμφιβολίας, ὅτι πρόκειται περὶ λίαν σημαντικοῦ γεγονότος εἰς τὴν μεταπολεμικὴν ζωὴν τῆς Ὁρθοδόξου Σερβικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, μαρτυροῦντος τὴν ἀναβίωσιν τῆς θεολογικῆς σκέψεως καὶ τὴν βαθμιαίαν ἐπάνοδόν της εἰς τὸν κανονικὸν ρυθμὸν. Ἡ ἐπανεκδόσις τοῦ ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ «Bogoslovije» κατέστη δυνατὴ κυρίως χάρις εἰς τὴν κατανόησιν καὶ τὴν οικονομικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἔραστοῦ τῶν θεολογικῶν γραμμάτων, Μακαριωτάτου Πατριάρχου Σερβίας κ. Βικεντίου, ὁ ὁποῖος διὰ τοῦτο εἶναι ἄξιος συγχαρητηρίων καὶ εὐγνωμοσύνης.

Τὸ μετὰ χεῖρας τεῦχος περιέχει εἰσαγωγικὸν σημείωμα τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Σερβίας κ. Βικεντίου, περιγραφὴν τῆς τελετῆς τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Κυροῦ Δωροθέου εἰς ἐπίτιμον διδάκτορα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Βελιγραδίου καὶ τὰ κείμενα τῶν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ αὐτῇ ἀνταλλαγέντων χαιρετιστηρίων λόγων, ἑννέα μικρὰ ἄρθρα τῶν καθηγητῶν τῆς Θεολ. Σχολῆς Βελιγραδίου καὶ βιβλιοκριτικὸν δελτίον.

Εἰς τὸ εἰσαγωγικὸν σημείωμά του ὁ Μακαριώτατος Πατριάρχης Σερβίας κ. Βικέντιος τονίζει μὲ ὀλίγας ἀδράς λέξεις, ὅτι ἡ Σερβικὴ Ἐκκλησία χαιρετίζει μετὰ μεγάλης χαρᾶς καὶ ἱκανοποιήσεως τὴν ἐπανεκδόσιν τοῦ περιοδικοῦ «Bogoslovije» ὡς ὄργάνου τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Βελιγραδίου, ἐκφράζων συνάμα τὴν πεποίθησιν, ὅτι τοῦτο θὰ καλλιεργῇ ἐπιτυχῶς «τοὺς ὑγιαίνοντας λόγους τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν κατ' εὐσέβειαν διδασκαλίαν» καὶ ὅτι θὰ ἀποβῇ χρήσιμον εἰς ὅλους τοὺς ἱερεῖς, τοὺς διδασκάλους καὶ τοὺς μαθητὰς τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ.

Ἀκολουθῶς τὸ περιοδικὸν «Bogoslovije» ἀφιερώνει δέκα σελίδας εἰς τὴν τελετὴν τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Κυροῦ Δωροθέου εἰς ἐπίτιμον διδάκτορα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Βελιγραδίου. Ἐπειδὴ αὕτη τυγχάνει γνωστὴ εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῆς «Θεολογίας» ἀπὸ τὸ πανηγυρικὸν τεῦχος τῆς «Ἐκκλησίας» τῆς 20ῆς Ἀπριλίου 1957, ἐνταῦθα θὰ ἀναφέρωμεν μόνον ἐν χαρακτηριστικὸν ἀπόσπασμα ἐκ τῆς εἰσηγητικῆς ἐκ-

θέσεως, τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς ἔπεται: «Αἱ ἀγαθαὶ σχέσεις καὶ οἱ δεσμοὶ μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Σερβικῆς Ἐκκλησίας δὲν χρονολογοῦνται ἀπὸ σήμερον οὔτε ἀπὸ χθές, ἀλλ' ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Σέρβοι ἐξεχριστιανίσθησαν. Αἱ σχέσεις αὐταὶ ἐδράζονται πρὸ παντὸς ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι καὶ αἱ δύο Ἐκκλησίαι κηρύσσουν τὸ αὐτὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, ἐρμηνεύουσαι αὐτὸ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Ἐπὶ πλεόν, αἱ σχέσεις αὐταὶ ἐδράζονται καὶ ἐπὶ ἱστορικῶν γεγονότων. Μετὰ χαρᾶς ἐξαίρομεν ὅτι οἱ ξένοι μας (τὰ μέλη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀποστολῆς) ἀνήκουν εἰς ἐκείνην τὴν Ἐκκλησίαν καὶ εἰς ἐκείνον τὸν λαόν, παρὰ τῶν ὁποίων ἢ Σερβικῆ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ ὁ Σερβικὸς λαὸς παρέλαβον μεγάλην πνευματικὴν κληρονομίαν. Θὰ μᾶς χρειασθῆ πολὺς χρόνος διὰ νὰ δεῖξωμεν τὴν πνευματικὴν αὐτὴν κληρονομίαν καὶ θὰ ἀπαιτηθοῦν ὀλόκληροί τόμοι, ἀν θελήσωμεν νὰ τὴν ἐκθέσωμεν ἐγγράφως».

Μετὰ ταῦτα ἀκολουθοῦν, ὡς προείπομεν, ἑννέα μικρὰ ἄρθρα τῶν καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Βελιγραδίου, τῶν ὁποίων βραχεῖα περίληψις δίδεται εἰς τὴν γερμανικὴν καὶ τὴν ρωσικὴν γλῶσσαν. Τὰ ἄρθρα εἶναι, κατὰ σειράν, τὰ ἑξῆς:

1) Δημητρίου Δημητρίεβιτς, ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς νικητῆς τοῦ θανάτου καὶ πηγὴ τῆς ἀθανασίας. Τὸ ἄρθρον ἔχει δογματικοφιλοσοφικὸν χαρακτῆρα. Ὁ συγγραφεὺς ἀναλύει ἐπιτυχῶς τὰς ἐννοίας τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀθανασίας ἀπὸ χριστιανικῆς ἐπόψεως καὶ ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὰς σχετικὰς ἀντιλήψεις τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ.

2) Λαζάρου Μίροκοβιτς, Ὁ πρωτοπαπᾶς Ἰωάννης, Σέρβος ἐκ Κρατόβου, ἀντιγραφεὺς καὶ μικρογράφος βιβλίων (1526 - 1583). Τὸ ἄρθρον αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀξιόλογον συμβολὴν εἰς τὴν διαφώτισιν τῆς ὀλίγον γνωστῆς προσωπικότητος τοῦ Σέρβου πρωτοπαπᾶ Ἰωάννου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ἀντιγραφεὺς καὶ μικρογράφος λειτουργικῶν βιβλίων. Ὁ καθηγητῆς κ. Μίροκοβιτς ἐν συμπεράσματι ἰσχυρίζεται βασίμως, ὅτι ὁ πρωτοπαπᾶς Ἰωάννης εἶναι περισσότερον γνωστὸς ὡς ἀντιγραφεὺς ἢ ὡς μικρογράφος καὶ ὅτι ὡς μικρογράφος διετέλει ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς μικρογραφικῆς τεχντροπίας τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

3) Ντράγκοσλαβ Στρανιάκοβιτς, Ἡ γνώμη τοῦ Φιλίππου Χριστιτς περὶ τοῦ Πέτρου Γιοβάνοβιτς, Μητροπολίτου Σερβίας ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι τοῦ 1859. Ὁ συγγραφεὺς ἀναπαριστᾷ μὲ ἔξοχον σαφήνειαν τὴν ζωὴν καὶ τὴν δράσιν τοῦ Μητροπολίτου Σερβίας Πέτρου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνεκδότων ἀπομνημονευμάτων τοῦ διακεκριμένου Σέρβου πολιτικοῦ καὶ διπλωμάτου τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τοῦ 19' αἰῶνος Φιλίππου Χριστιτς. Ὁ Μητροπολίτης Πέτρος κατέβαλε τεραστίας προσπάθειάς διὰ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς Σερβικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ κλήρου τῆς, ἰδρύσας πρὸς τοῦτο τὸ 1836 Ἱερατικὴν Σχολὴν εἰς Βελιγράδιον.

4) Τσέντομιο Σ. Ντράσκοβιτς, Τὸ μυστικὸν τῆς ἐπιτυχίας τοῦ κηρύγ-

ματος. Κατὰ τὸ καλλιπεῖς αὐτὸ ἄρθρον, ἡ ἐπιτυχία τοῦ κηρύγματος ἐξαρτᾶται: πρῶτον, ἀπὸ τὴν ὀρθὴν κατανόησιν τῆς προελεύσεως, τῆς οὐσίας καὶ τοῦ χαρακτήρος τοῦ θείου λόγου καὶ τῆς σημασίας τοῦ κηρύγματος ἐν τῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας· δεύτερον, ἀπὸ τὴν προσωπικότητα, τὸν θερμὸν ζῆλον καὶ τὸν ἀμεμπτον βίον τοῦ κηρύττοντος· τρίτον, ἀπὸ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν κατανόησιν τῆς συγχρόνου ζωῆς καὶ τὴν προσαρμογὴν πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς συγχρόνου ζωῆς· τέταρτον, ἀπὸ τὴν φυσικότητα καὶ τὴν ἀπλότητα τῆς ἐκθέσεως τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν· πέμπτον, ἀπὸ τὴν μεθοδικὴν ἐκλογὴν τοῦ θέματος· καὶ ἕκτον, ἀπὸ τὴν σοβαρὰν προπαρασκευὴν τοῦ κηρύττοντος.

5) Μπλάγκοτα Μ. Γκαρντάσεβιτς, Σύναψις γάμου δι' ἀντιπροσώπου. Κατόπιν λεπτομεροῦς ἐξετάσεως τοῦ σχετικοῦ ὕλικου ὁ συντάκτης τοῦ ὡς ἄνω ἁρθρου καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν δὲν ὑπάρχει ρητὴ κανονικὴ διάταξις ἀπαγορεύουσα τὴν δι' ἀντιπροσώπου σύναψιν γάμου.

6) Ράντμυλο Βούτσιτς, Περὶ τῆς πηγῆς τῆς παιδαγωγικῆς γνώσεως. Τὸ ἄρθρον αὐτὸ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον εἰς τὸ γερμανικὸν περιοδικὸν «Bildung und Erziehung», Heft 7, Juli 1956, Frankfurt a. M.

7) Λαζάρου Μίλιν, Τὸ πρόβλημα τῆς αἰωνιότητος τῆς ὕλης. Λίαν ἐνδιαφέρον ἄρθρον, ἀποδεικνύον βάσει τῶν τελευταίων πορισμάτων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὅτι ἡ ὕλη ἐδημιουργήθη.

8) Ἀνδρέου Φροῦσιτς, Ὁ ὄσιος Ἐφραίμ ὁ Σύρος. Πρόκειται περὶ πατρολογικοῦ ἁρθρου, ἐκθέτοντος τὰ τοῦ βίου καὶ τῆς συγγραφικῆς δράσεως τοῦ ὡς ἄνω πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας.

9) Αἰμιλιανῶς Μ. Τσάρνιτς, Ἡ ὑπόθεσις περὶ τοῦ Βαρνάβα ὡς συντάκτου τῆς πρὸς ἔβραίους ἐπιστολῆς. Εἰς τὸ ἄρθρον αὐτὸ ἐκτίθεται ἐν συντομίᾳ ἡ ἐπιχειρηματολογία, ἐπὶ τῆς ὁποίας βασίζεται ἡ ὑπόθεσις, καθ' ἣν ὁ Βαρνάβας εἶναι ὁ συντάξας τὴν πρὸς ἔβραίους ἐπιστολήν. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος ἁρθρου δὲν δέχεται τὴν ὑπόθεσιν αὐτήν.

Τέλος, εἰς τὸ βιβλιογραφικὸν δελτίον γίνεται ἡ παρουσίαις 18 ἐπιστημονικῶν βιβλίων. Ἐνταῦθα γίνεται εὐφημος μνεία τῆς Ὀμιλητικῆς ἢ ἱστορίας καὶ θεωρίας τοῦ κηρύγματος τοῦ κ. Π. Τρεμπέλα καὶ τοῦ προσφάτως ἐκδοθέντος ἔργου τοῦ κ. Π. Ι. Παναγιωτάκου «Σύστημα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου. Τ. Δ'. Δίκαιον τῶν μοναχῶν».

Αὐτὸ εἶναι, ἐν ὀλίγοις, τὸ περιεχόμενον τοῦ πρώτου τεύχους τοῦ ἄρτι ἐπανεκδοθέντος ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Βελιγραδίου. Κλείοντες τὸ παρὸν σημείωμα, ἐπαναλαμβάνομεν τὴν ὡραίαν εὐχὴν τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Σερβίας κ. Βικεντίου, ὅπως τὸ περιοδικὸν «Bogoslovlje» ἀποβῇ ταχέως «Ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀπορρησεται».

Τ. ΚΩΣΤΙΤΣ